

Capitolul 3

Deicticele de persoană

Codificarea lingvistică a celor trei persoane ce participă la comunicare (vorbitor(i), interlocutor(i), asistent/ asistenți) este o caracteristică lingvistică universală (Pottier 1974: 188). Această clasă de ‘substitute’ este reprezentată de categoria persoanei, care gramaticalizează rolurile persoanelor care iau parte la comunicare: sursa enunțării (locutorul), ținta enunțării (destinatarul / destinatarii) și participanții pasivi la comunicare sau subiectele comunicării (spectatori, persoane care sunt de față, persoane despre care se vorbește). Categoria persoanei se manifestă în două clase morfologice, prin cuvinte sau morfeme specifice : pronumele (personale și posesive) și verbele. În acest capitol vom examina manifestarea categoriei persoanei în casa pronumelor.

3.1. Pronumele personale

Din punct de vedere pragmatic, pronumele personale se împart în două grupe: pronumele deictice (*eu, tu, noi, voi*) și pronumele anaforice (*el, ea, ei, ele*).¹ Pronumele deictice prezintă și anumite caracteristici denotative, care sunt tipice:

«Pronumele personale de prima și a doua persoană denotă, în principiu, exclusiv persoane sau elemente umanizate antropomorfe, ca animalele lui La Fontaine; putem să ne adresăm, folosind a doua persoană unui animal, unui obiect, naturii, ca și lui Dumnezeu sau unui zeu. »² (Bernard Bouillon 2007)

În discuția despre conținutul pronumelor personale, debaterile au mers mai mult sau mai puțin în paralel cu disputele privind semnificația numelor proprii. Conform anumitor concepții, pronumele personale sunt lipsite de semnificație, sunt ‘vide’ din punct de vedere semantic (Benveniste 1966: 254) sau ‘asemice’ (Paul Ricœur 1975). O asemenea opinie ne amintește de concepția lui John Stuart Mill (1843), care considera că semnificația unui nume propriu coincide cu purtătorul, deci cu referentul lui. Cercetările de logică și de filozofie a limbajului au arătat că o asemenea concepție, numită ‘non-descriptivistă’ conduce la numeroase dificultăți teoretice (v. Kripke 1972). Din punct de vedere lingvistic, e greu, dacă nu imposibil, să consideri pronumele ca fiind semne lingvistice lipsite de semnificat, deoarece o asemenea concepție ar implica o confuzie între ‘semnificat’ și ‘referent’. Or, am văzut, de exemplu, că există expresii lingvistice fără denotație dar care au o semnificație (a se vedea exemplele (3) din capitolul 2, pag. 3-4).

Categoria persoanei a fost identificată deja de gramaticii greci și latini. Marea diferență dintre pronumele de persoana întâi și a doua, pe de o parte, și pronumele de persoana a treia pe de alta a determinat apariția, în perioada actuală, a unui mare număr de clasificări.

John Lyons (1968) a propus o prezentare de tip componential a pronumelor personale, adică o descriere a semnificatului lor bazată pe trăsături semantice distinctive (seme), ca în analiza semantică componentială propusă de B. Pottier (1974). Lyons folosește două trăsături semantice: prima persoană este marcată de trăsătura [+L], care exprimă includerea locutorului, a celui care vorbește; a doua persoană este determinată de includerea interlocutorului [+I], în timp ce persoana a treia este marcată negativ, prin excluderea atât a locutorului cât și a interlocutorului, [-L, -I]. Această specificare negativă exprimă faptul că persoana a treia este complet diferită de primele două, pentru că nu exprimă nici un rol specific de participare în procesul de comunicare (v. și Levinson 1983: 81).

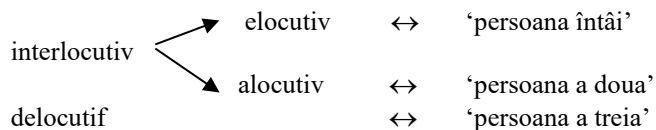
Bernard Pottier (1974) a introdus mai mulți termeni pentru a caracteriza funcționarea semantică și pragmatică a pronumelor personale pe care le numește ‘locutive’ (fr. *locutifs*). Propune noi denumiri pentru pronume, și anume: (i) pronumele *eu* - ‘elocutiv’ (fr. *élocutif*, adjectiv derivat de la substantivul *élocution*, ce provine la rândul său din latinescul *elocutio* «cuvânt», în sensul de «exprimare verbală a gândirii»); (ii)

¹ Avem în vedere aici folosirile obișnuite ale acestor pronume, care sunt și cele mai frecvente. Există, însă, folosiri deictice pentru pronumele de persoana a treia și, după părerea unor lingviști, folosiri anaforice pentru pronumele de prima și a doua persoană.

² « Ces pronoms personnels de la 1ère ou de la 2ème personne renvoient en principe exclusivement à des humains ou à des éléments humanisés, anthropomorphes, comme les animaux de La Fontaine ; on peut aussi parfois s'adresser en utilisant la 2ème personne à un animal, à un objet, à la nature, ainsi qu'à Dieu ou à un dieu. »

pronumele *tu* - ‘alocutiv’ (fr. *allocutif*, derivat din substantivul *allocution* din substantivul latin *allocutio* «faptul de a vorbi cu cineva, de a ține un discurs») și (iii) pronumele *el* - ‘delocutiv’ (în fr. *délocutif* din latinul *de-*, prefix privativ și latinescul *loqui* «a vorbi»). Pronumele *eu* și *tu* sunt manifestări ale unei relații interpersonale de interlocuțiune (Pottier 1974: 188 - 193).

Observațiile și clasificarea lui Pottier au fost reluate de Denis Creissels (1995), ca ține și el cont de ‘rolul enunțiator’ al pronumelor personale în discurs.

(Creissels 1995:122)

Pentru ca receptorul să decodifice corect mesajul, trebuie să cunoască nu numai codul lingvistic dar, pentru înțelegerea pronumelor personale, trebuie să poată identifica corect pe fiecare participant la comunicare și rolul jucat (cadru de referință). În exemplul următor, extras dintr-o piesă de Eugen Ionescu, unul din personaje (Béranger) nu identifică corect persoana căreia îi este adresată o propoziție, ceea ce conduce la neînțelegeri:

(1) (i) BÉRANGER (*Spre culisa din dreapta*): Domnișoară, o, domnișoară, vreți să vă căsătoriți cu mine?

Exact la sfârșitul ultimei fraze intră, prin dreapta, Dany, blonda secretară a Arhitectului.

(ii) ARHITECTUL (*lui Dany care intră*): A, ai venit, avem de discutat.

(iii) DANY (*lui Béranger*): Dați-mi măcar răgazul să reflectez! [...]

(iiib) (*Arhitectului*) Sunt hotărâtă să plec, domnule, am nevoie de concediu. Sunt obosită. [...]

(iv) ARHITECTUL (*lui Dany*): Voi consulta Direcția Generală, pot să-ți obțin o săptămână cu jumătate de salariu.

(v) DANY (*Arhitectului*) Vreau în primul rând să-mi găsesc altă muncă. Nu mai pot îndura situația.

(vi) ARHITECTUL: A, asta-i care va să zică.

(vii) DANY (*Arhitectului*): Da, domnule.

(viii) BÉRANGER (*lui Dany, cu elan*): Ați spus da ! O, domnișoară Dany ...

(ix) ARHITECTUL (*lui Béranger*): N-a vorbit cu dumneavoastră, ci cu mine.

(Eugen Ionescu, *Ucigaș fără simbrie* 1958/1968, pag. 201 - 211)

[În acest dialog sunt trei personaje, același context spațial și temporal, dar relația locutor - interlocutor creează trei cadre de referință, pentru că personajele își vorbesc două câte două și subiectele de conversație sunt diferite: (A) cadrul de referință Béranger - Dany (replicile (i), (iii), (viii)); subiectul discuției: o cerere în căsătorie); (B) cadrul de referință Arhitect - Dany (replicile (ii), (iiib) (iv), (v), (vi) și (vii); subiectul conversației: intenția lui Dany de a-și părăsi locul de muncă); (C) cadrul de referință Béranger - Arhitect (replica (ix), subiectul conversației: clarificarea unei neînțelegeri. Fără indicațiile scenice ale autorului, dialogul ar fi de neînțeles. Personajul Béranger face o greșală de interpretare, exprimată în (viii), deoarece crede că replica precedentă, (vii), pronunțată de Dany este un răspuns la cererea sa în căsătorie din (i); de fapt în (vii) Dany confirmă și întărește ceea ce spusese în (v) și faptul că Arhitectul a înțeles corect spusele ei. Ultima frază, (ix), pronunțată de Arhitect, lămurește neînțelegerea.]

Acest fragment ilustrează bine atât capacitatea pronumelor personale de a desemna rolul participanților la discurs cât și importanța cadrului referențial pentru identificarea pronumelor de persoana a II^a deoarece, dacă locutorul este prezent, pronumele *eu* nu este niciodată ambiguu. În exemplul (1) persoana întâi (cu pronume explicite sau subînțelese) identifică pe Béranger, și apoi pe Dany (replicile (i) și (iii), cadru de referință A), pe Dany sau pe Arhitect (replicile (iiib), (iv), (v), cadru de referință B), sau pe Arhitect în dialog cu Béranger (replica (ix), cadru de referință C). Singura ocurență a primei persoane plural (pronumele *noi* implicit) din (ii) îi desemnează pe Dany și pe Arhitect, în cadrul de referință (B).

Ambiguitățile privesc, deci, interpretarea pronumelor delocutive. Pronumele de persoana a doua (sub forma de politețe *dumneavoastră* și/ sau forma de persoana a II^a plural a verbului) o desemnează pe Dany în replicile (i), (viii), cadrul de referință (A) și pe Béranger, în replica (ix), cadru de referință (C). În traducerea în limba română apare și persoana a doua singular, în cadrul de referință (B) și desemnând-o pe Dany (replicile (ii), (iv)). Neînțelegerea derivă din interpretarea eronată a destinatarului replicii (vii), pronunțată de Dany: Arhitectul știe că prin cuvintele *da domnule* Dany își confirmă intenția de a-și schimba locul de muncă, iar

Béranger le interpretează ca pe un răspuns pozitiv la cererea sa în căsătorie (replica (i)).

Este posibil ca receptorul să nu identifice locutorul care se desemnează cu pronumele elocutiv *eu* în puține situații, de exemplu dacă locutorul este invizibil (în sensul că i se aude vocea nu este văzut pentru că este în spatele unui obstacol, în mijlocul unei mulțimi sau la mare distanță) sau este absent (mesajul este înregistrat vocal sau în scris):

(2) [Situatie. O voce pe robotul telefonic]:

- **Trebuie** [pro_{eu}] neapărat să te văd, **te aștept** [pro_{eu}] la mine la birou mâine la prânz.

[Este posibil ca proprietarul robotului telefonic să nu recunoască vocea persoanei care i-a lăsat mesajul, deci să nu reușească să identifice referentul pronumelui eu, explicit sau subînțeles. În acest caz nu va ști unde ar trebui să se ducă a doua zi la prânz, deci fraza nu ajunge să transmită semnificația mesajului în întregul ei.]

(3) [Situatie. La sfârșitul unei adunări electorale dintr-un județ președintele filialei locale a partidului la putere, Zaharia Trahanache, anunță numele candidatului pe care partidul lor îl susține. Șeful opoziției, Nae Cațavencu, care sperase ca, în urma unui șantaj cu o scrisoare de dragoste compromițătoare să fie el candidatul ales, protestează.]

TRAHANACHE (citind foaia între lumânări) Stimabili! Candidatul pe care-l susține comitetul nostru, este domnul IONESCU: Nae Caț... TRAHANACHE (întrerupându-l) Ai puținică răbdare ... (citind) domnul ...[...] domnul Agamiță Dandanache! (Mișcate de satisfacție în fund. În grupul din față turburare. Zoe și Tipătescu ascultă mișcați.) CAȚAVENCU (sărind în loc și răcnind) Trădare! (gesticulează viu în mijlocul grupului său. În fund aplauze.) TRAHANACHE (în picioare) Dați-mi voie! (clopoțind; după un moment de tăcere): **Cine a pronunțat cuvântul trădare?** (Toată lumea e în picioare și în fierbere) CAȚAVENCU: **Eu!** [...] TRAHANACHE [...] (către Cațavencu). **Și cine este trădător**, stimabile? CAȚAVENCU (foarte aprins) Acela care falsifică numele candidatului odată hotărât, acela care uită, care trădează interesele și onoarea familiei sale ... (cu un gest colosal) **Dumneata!** (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, Actul II, scena VII)

[Președintele ședinței, Trahanache, într-un prim moment nu a identificat persoana care a pronunțat cuvântul trădare; într-un al doilea moment, nu știe cui îi este adresat apelativul de trădător. Cere să i se spună și află că este vorba chiar de el. Trahanache este o persoană mai în vârstă și o personalitate importantă a județului, de aceea Cațavencu nu își permite să îi spună tu; pe de altă parte este un adversar politic, pe care tocmai îl insultase, așa că nu îi spune nici dumneavoastră. Alege o formă de politețe medie dumneata.]

Dacă locutorul este prezent, incapacitatea de a-l identifica este numai parțială: interlocutorul este văzut și auzit, dar locutorul nu are celelalte informații privind identitatea acestei persoane:

(4) În momentul acela, punga de nailon din mâna dreaptă a Sânzienei se sparse-n fund și pe trotuar fugiră, care-n-cotro, cele cinci vinete lunguiețe, “ultimele de anul ăsta”, și cele două kilograme de mere domnești, cumpărate mai adineauri din piață, de la țărani. [...] O femeie de vârstă mijlocie, cărunță, îmbrăcată-ntr-un impermeabil verde, îi întinse o pungă de nailon și se-apucă să-i ajute. Totul fusese recuperat. «-**Vă mulțumesc, doamnă**, și nu vă supărați, dar să vă dau leul pe pungă», zise, trăgându-și suflul, Sânziana. Femeia făcu semn cu mâna că nu era nevoie. «- **Nu mă mai cunoașteți, doamna doctor! Ce să mă mai cunoașteți...** » și femeia făcu un gest demonstrativ către părul cărunț, către fața ridată, către corpul ei - piele și os. «-**Filipescu... Filipescu Angela, salonul 10... 1970**», spuse rar Sânziana. «- Da, doamna doctor! Mă mir că nu m-ați uitat. » «- Cum să vă uit! “Filipescu Angela, 36 de ani, muncitoare textilistă.”» (Ileana Vulpescu, *Arta Conversației*, pag. 2)

[Din modul în care medicul Sânziana Hangan mulțumește persoanei care a ajutat-o, folosind apelativul doamnă aceasta, o fostă pacientă, înțelege că în primul moment nu a recunoscut-o. Doctorița o recunoaștere însă ulterior.]

Această ultimă folosire nu are nimic a face cu caracterul deictic al categoriei persoanei, deoarece problema unei identificări ‘complete’ apare și cu unități lingvistice care nu sunt deictice:

(5) a. [Situatie. Mai multe persoane privesc corpul unui delfin]

«- Pare mai mult un muij» - auzi deodată o voce surprinzător de apropiată. [...] «- Și pielea este asemănătoare plasticului», preciză cineva pedant și bine crescut. «- Asemănătoare?» râse altul «Este chiar plastic.» (Ana Blandiana *O rană schematică*, în *Antologia Liternet* 2002, vol. 1, pag. 7-8)

b. Cineva bătu la ușă. În tindă se auzi vorbă, apoi mătușa Măria. «- Ai oaspeți, Radu Nicolaevici!» (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, pag. 31)

c. «- Spune, domnule! Sau vrei să te ajut eu?... Cine a deschis geamurile? Cine le-a deschis cu sfoara? Cine a intrat sus în camera mea?... Degeaba îți ascunzi complicele... Nu ești la tribunal... Aceeași pedeapsă o va primi și el, aceeași soartă o va avea, cu sau fără martori... Toți veți avea aceeași soartă!» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 4, pag. 120)

d. Iată și luncile cele mari ale Siretului; și gârlele cu ape sporite. Și cu bălți în toate scobiturile pământului, între zăvoaie. Iată și cel dintâi cârd de rațe, vâjâind prin văzduh. Nagâți se ridică din smârcuri și fâlfâie rar, mieunând prelung. **Cine știe ce pasere va fi fiind aceasta, care zboară așa legănat și pe departe.** Un cârdișor de rătuști cenușii săgetează la linia sălciilor și, rupându-și brusc zborul, cad către o baltă. (Mihail Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*, pag. 10)

[În (a) locutorii nu sunt identificați, fiind desemnați de sintagma nominală o voce și de pronumele nehotărât altul; în (b) referentul lui cineva nu este cunoscut în momentul în care fraza este formulată; în (c) locutorul nu cunoaște identitatea complicei interlocutorului și încearcă să o afle, formulând întrebări introduse de pronumele interogativ cine, cu care este coreferențial pronumele el, care îl reia anaforic; în (d) vânătorul nu reușește să identifice pasărea pe care o vede zburând în depărtare.]

Folosirea pronumelor deictice cunoaște și cazuri de transpoziție, fie în situații speciale, cum ar fi aceea a unor copii care se joacă (ex. 6), sau dacă locutorul alege să citeze în stil direct cuvintele unei alte persoane (ex. 7):

(6) Iată și epilogul războiului ruso-japonez³ în casa Deleanu: «- Acuma ce mai spui [**pro_{tu}**]? Ai mâncat bătaie!» o anunțase Dănuț pe Olguța, îmbrăcat în uniformă de amiral japonez. «- Nu-i adevărat!» «- Să spuie papa.» «- Dă, Olguța! Ce să-ți fac! Rușii au mâncat bătaie; iacătă jurnalele.» «- Rușii, nu **eu**.» «- Da' **tu nu ești Potemkin?**» o sfidase Dănuț. «- **Eu?** Nici n-am fost, nici nu puteam să fiu.» «- Cum?» «- Fetele nu fac armată. **Eu** îs fată... să spuie papa...» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, pag. 16)

[Dănuț și Olguța, frate și soră, se joacă de-a războiul ruso-japonez, Dănuț jucând rolul unui amiral japonez, Kami Mura, iar Olguța pe cel al amiralului rus Potemkin. Identificarea Olguței cu armata rusă înfrântă este făcută de Dănuț explicit, lucru negat de Olguța care trece, cu nonșalanță, de la scenariul 'joc' la 'realitatea' din universul narativ al romanului]

(7) a. TRAHANACHE: [Scrisoarea] am citit-o de zece ori poate: o știu pe din-afară! ascultă: „Scumpa mea Zoe, venerabilul (adică **eu**) merge deseară la întrunire (întrunirea de alaltăieri seara). **Eu** (adică **tu**) trebuie să stau acasă, pentru că aștept depeși de la București, la care trebuie să răspunz pe dată; poate chiar să mă cheme ministrul la telegraf. Nu mă aștepta, prin urmare, și vino **tu** (adică nevastă-mea, Joița), la cocoșelul tău (adică **tu**) care te adoră, ca totdeauna, și te sărută de o mie de ori, Fănică...” (privește lung pe Tipătescu, care e în culmea agitației) (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, actul I, scena IV, Wikisource)

b. CHIRIAC: Jupâne, trebuie să facem mandat de arestare pentru Tache pantofarul de la Sf. Lefterie; nu vrea să iasă mâine la izirciț cu nici un preț [...] M-am dus **eu** la el chiar în persoană; zic: pe ce bază [**pro_{tu}**] nu vrei să vii mâine la izirciț, domnule? zice: [**pro_{eu}**] sunt bolnav, domnule sergent, zice, de-abia [**pro_{eu}**] mă țin pe picioare, [**pro_{eu}**] nu pot să merg nici până la prăvălie, zice; zic: [**pro_{eu}**] nu cunosc la un așa rezon fără motiv; zice: [**pro_i**] aduc martori, domnule sergent, că [**pro_{eu}**] am zăcut o lună de zile, zice, [**pro_{tu}**] întreabă și pe popa Zăbavă de la Sfântul Lefterie, zice, alaltăieri **m-a** grijit, **m-a** spovedit; zic: n-am **eu** de-a face cu popa Zăbavă, [**pro_{eu}**] nu-l am pe listă, zic, **eu** pe **dumneata te** am pe listă; să **te** prezanți mâini la companie. (I. L. Caragiale *O noapte furtunoasă*, Actul I, scena II, Wikisource)

[În fragmentul din (a) Trahanache citează din memorie scrisoarea lui Tipătescu, către soția sa Zoe (scrisoare pe care zice că o crede un fals) și face și transpuneri de pronume: locutorul, Trahanache (eu) este în scrisoare 'venerabilul', tu este Zoe (căreia îi este adresată scrisoarea), eu din scrisoare este tu din conversația în desfășurare, adică Tipătescu, autorul scrisorii și interlocutorul lui Trahanache.

În (b) toate frazele introduse de verbul zic se referă la locutor, la Chiriac; cele introduse de verbul zice îi aparțin lui Tache pantofarul pe care Chiriac, în povestirea lui, îl 'citează']

3.1.1. Semantica și pragmatica persoanelor deictice

Raportul dintre formele de singular și de plural al pronumelor personale a fost stabilit de Bernard Pottier (1974):

(8) *eu* + x → *noi*

tu + x (cu excepția lui *eu*) → *voi* (Pottier 1974: 188-189)

Această prezentare i-a permis lui Catherine Kerbrat-Orecchioni (1990) să facă un pas înainte, propunând o prezentare care să dea socoteală de folosirile 'inclusive' ale pronumelor personale:

,

³ Este vorba despre războiul ruso-japonez din anii 1904-1905, care s-a desfășurat în Manciuria și s-a încheiat cu victoria japonezilor.

- (9) a. (i) $eu + \emptyset = noi_1$
 (ii) $eu + tu = noi_2$ (noi deictic inclusiv)
 (iii) $eu + el / ea / ei / ele = noi_3$ (noi deictic exclusiv)
 (iv) $eu + tu + el / ea / ei / ele = noi_4$ (deictic + contextual)

- b. (i) $tu + \emptyset = voi_1$
 (ii) $tu + el / ea / ei / ele = voi_2$ (deictic + contextual) (după Kerbrat-Orecchioni 1980: 41)

[Această schemă pune în valoare semnificațiile formelor de plural ale pronumelor deictice, elementul indispensabil pentru noi fiind includerea locutorului, iar pentru voi, includerea interlocutorului:]

(a-i) corespunde unui noi de ‘majestate’ sau noi de ‘modestie’;

(a-ii) pune în evidență folosirea pronumelui noi pentru a-i desemna numai pe participanții la discurs, în timp ce

(a-iii) și (a-iv) schematizează un noi inclusiv, deci un noi care include pe participanții la discurs, pe cei care asistă și, eventual, persoane care nu sunt prezente dar pe care locutorul le include într-un grup din care face și el parte;

(b-i) descrie schematic semnificația pronumelui voi numit ‘de politețe’ care în limba română se manifestă numai la formele clitice⁴;

(b-ii) exemplifică folosirile care includ pe receptori, pe cei ce asistă la discurs și, eventual, persoane care nu sunt prezente, dar care fac parte dintr-un grup în care locutorul îl include pe interlocutor.]

Gramaticile și dicționarele înregistrează pentru pronumele personale un larg evantai de valori semantice și pragmatice.

Eu

Funcția esențială a acestui pronume este aceea de a-l desemna pe locutor, atât în limba scrisă cât și în cea vorbită:

- (10) a.. «- Stavru, stai! [**pro_{eu}**] Ai să-**mi** spui adevărul! **Eu** văd în tine doi oameni: care e cel adevărat? cel bun sau cel rău?» Stavru se împotriva: «- [**pro_{eu}**] Nu știu!» Și smulgându-se brutal din mâinile lui Adrian: «- [**pro_{eu}**] Lasă-**mă**-n pace!» strigă el supărat. (Panait Istrati *Chira Chiralina*, 1923, pag. 4)

- b. Dar d-na Moscu [...] continuă, cu un glas mai scăzut, parcă se pregătea să se predea aceleiași oboseli obișnuite ei: «- A murit [Christina] în locul meu sărăcuța. [**pro_{eu}**] **Pe mine m-au** trimis la Caracal, cu fratele meu, iar ea a rămas la moșie. Asta a fost în 1907. Și au omorât-o... » (Mircea Eliade, *Domnișoara Christina*, 1936, pag. 14)

- c. «- [**pro_{eu}**] **Am constatat** că suntem vecini. Nu v-am văzut însă în cartier. E drept, **eu** stau doar de trei ani acolo. Și dumneavoastră v-ați mutat de curând, domnișoara Ela?» «- Nu. [**pro_{eu}**] Acolo **m-am** născut. [**pro_{eu}**] **Am păstrat** casa pentru că nu au uitat cine a fost tata. Doar atât. [**pro_{eu}**] **Mie** chiar **mi-au** spus că nu merit să locuiesc în Cartierul Casei Elevate.» (Cosmin Stănoiu, *Când visezi fluturi*, în *Antologia Liternet 2002*, vol. 3, pag. 47)

[În fiecare dintre aceste exemple prin pronumele de persoana întâi, indiferent de forma morfologică (eu, mă, mie, pe mine) locutorul se desemnează pe sine. În momentul în care locutorul se schimbă, se schimbă și referentul pronumelui eu. De exemplu în (a) în primele două propoziții, referentul pronumelui eu este Adrian, iar la următoarele două propoziții este Stavru.]

Este pronumele prin care emițătorul se identifică, mai ales dacă își dă seama că interlocutorul / interlocutorii nu știu cine este:

- (11) În vreme ce Otilia, care dusesse pe Simion acasă, se întorcea pe porțița din fund, auzi în întuneric o șoaptă bine articulată. «- Otilio, Otilio!» «- Cine este?» întrebă ea puțin cam speriată. «- **Eu sunt!**» O umbră se apropia din direcția chioșcului și Otilia recunoscuse pe Stănică. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 47)

[Otilia traversează o curte în întuneric, din care cauză nu poate identifica persoana care îi rostește numele. Aceasta se auto-desemnează cu propoziția eu sunt și în timp ce se apropie de interlocutoarea lui, care îl recunoaște.]

Puternicul caracter deictic al pronumelui eu ca și rolul fundamental în comunicare al locutorului, pe care acesta îl reprezintă, reduc semnificativ posibilitatea acestui pronume de a desemna alte persoane. Există însă câteva situații, chiar dacă majoritatea apar destul de rar. Este vorba de folosiri hipocoristice, unde am putea încadra și așa-numitul ‘dativ etic’.

Folosirile hipocoristice se întâlnesc des când locutorul vorbește, afectiv, în locul unui copil sau al unui animal:

⁴ Este vorba de folosiri de tipul *doamnă, vă place să mergeți la mare?* (v. Andra Vasilescu 2008: 214).

- (12) a. [**Situație**. *Proprietara unui câine îl vede șchiopătând și îi spune în timp ce îl mângâie*]:

«- Vai, vai, vai, **mă** doare tare lăbuța! »

- b. [**Situație**. *O mamă vorbește copilului ei, căruia vrea să-i facă baie*]:

«- **Eu** sunt cuminte și [**pro_{eu}**] nu **plâng** când [**pro_{eu}**] **fac** băiță.

[În (a) stăpâna vorbește în numele și în locul câinelui; în (b) mama copilului vorbește în locul lui, atribuindu-i comportamentul pe care îl dorește.]

O folosire foarte apropiată de cea hipocoristică este cea a așa-numitului ‘dativ etic’ în care prezența pronumelui personal este expletivă, marcând pur și simplu participarea afectivă a locutorului la evenimentele narate:

- (13) a. Atunci Ipate odată **mi ți-o** și înșfacă de cozi [pe nevasta lui Ipate], o trănțește la pământ ș-o ține bine. Iară Chirică începe a-i număra coastele din stânga, zicând: una, două, trei și, când la a patra, pune dalta, trănțește cu ciocanul, o apucă cu cleștele ș-o dă afară. (Ion Creanga, *Povestea lui Stan Pățitul*, 1877, Wikisource)

- b. Văzând ea că nu dau răspuns de nicăieri, lasă toate în pământ și se ia după mine la baltă, unde știa că mă duc; și, când colo, mă vede tologit, cu pielea goală pe nisip, cât **mi ți-i** gliganul. (Ion Creanga, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

[În aceste exemple apar două pronume personale clitice, de obicei de persoana întâi și a doua în dativ, care nu au referent, marcând numai participarea afectivă a povestitorului la acțiunile narate. Este un exemplu de folosire non deictică și non anaforică a acestor pronume.]

În proverbe, maxime, aforisme, adică în propoziții care exprimă adevăruri generale sau norme de comportament, pronumele *eu* poate avea un sens foarte general:

- (14) a. Toate ca toatele, dar când am auzit eu de tata, pe loc mi s-a muia gura. Apoi încet-încet m-am furișat printre oameni, și unde-am croit-o la fugă spre Humulești, uitându-mă înapoi să văd, nu mă ajunge moșneagul? Căci îmi era acum a scăpare de dânsul, drept să vă spun. Vorba ceea: Lasă-l, măi! **L-aș lăsa eu, dar vezi că nu mă lasă el acum!** Toamai așa pățisem și **eu**; ba eram încă bucuros că am scăpat numai cu-atâta. (Ion Creanga, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

- b. **Am** plecat după stăpân, dă Doamne să nu-l găsesc. (Proverb)

- c. Tata rus, mama rus, **eu** Ivan moldovan.

[În toate aceste enunțuri pronumele de persoana întâi desemnează totalitatea persoanelor care se găsesc în situația respectivă: în (a), toate persoanele care au început un conflict și au descoperit că adversarul lor le este superior; în (b) toate persoanele care se prefac că fac o anumită activitate dar nu vor decât să tragă chiulul; în (c) pe toți rușii care au venit să se stabilească în Moldova sovietică (în Basarabia) pretinzându-se moldoveni, în cadrul unei politici statale sovietice de rusificare a provinciei.]

În cazul unor personificări, în fabule de exemplu, pronumele *eu* se poate referi la un animal sau la un obiect, căruia îi sunt atribuite cuvintele:

- (15) a. «-Cât pentru **mine** unul, fieștecine știe / C-o am de bucurie / Când toată lighioana, măcar și cea mai proastă, / Câine sadea **îmi** zice, iar nu domnia-voastră.» / Așa vorbea deunăzi cu un bou oarecare / Samson, dulău de curte, ce lătra foarte tare. (Grigore Alexandrescu, *Fabule*, 1838, *Căinele și cățelul*, Wikisource)

- b. «- Ba să ne iertați, zice fântâna, că de când [**pro_{eu}**] **sunt făcută**, mână de om n-a venit să-mi curețe apele, încât ajunsesem a mă împuți.» «- Ba că chiar», răspunse și balaurul, că de când [**pro_{eu}**] **sunt osândit** a sta cu gura căscată și cu ochii sticliți la stele, nimeni nu **mi**-a dat măcar o bună ziua, și să-**mi** zică frate. Acest om **ne**-a scăpat de urgia ce era pe noi, și ne vom căuta de treabă.» (Petre Ispirescu, *Basmele românilor 1879, Cele trei rodii aurite*, Wikisource)

[În fragmentul de fabulă din (a) locutorul este un câine, Samson. Textul din (b) este extras dintr-un basm iar vorbitorii sunt o fântână și apoi un balaur, forma de persoana întâi a pronumelor sau verbelor referindu-se la acești ‘locutori’.]

În limba scrisă, pronumele *eu* apare frecvent în propozițiile incidente din dialog, pentru a-l identifica pe vorbitor, când e vorba de texte redactate la persoana întâi:

- (16) Amicul X... zâmbi de credulitatea mea și începu să-mi citească: [...] «- Ieri s-a deschis cu multă solemnitate cursurile școlii primare române din Sofia, în prezența d-lui Mișu, agentul nostru diplomatic pe lângă guvernul bulgar.» «- Bine», zic **eu**. «- Ei?» întreabă X... «- Ei!» zic **eu**. «- Așa e că pân-acu nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici aminteri.» «-Așa e!» răspund **eu**. (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Cum stăm*, Wikisource)

[*Propozițiile incidente precizează cine a rostit replica consemnată, iar cele trei ocurențe ale pronumelui eu îl desemnează pe narator*]

În situații speciale, persoana întâi poate fi desemnată de alte forme, de alte pronume sau de substantive, în special apelative. Este vorba de obicei de folosiri hipocoristice:

(17) a. Dacă vede ea și vede că nu mă dau, zvârn! de vro două-trei ori cu bulgări în mine, dar nu mă chitește. Apoi începe a se aburca pe cireș în sus, zicând: «- Stai, măi porcane, că te câptușește **ea**, **Mărioara**, acuș!» (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879)

b. Vocea lui Herr Direktor răsuna categorică, directorală. Dănuț se pregăti pentru un lung șir de “da”. «- Tu știi, Dănuț, că **moșu’ Puiu** te iubește... ca și mama, ca și tata... » «- Da. » « ...și că-ți vrea binele și numai binele.. ». «- Da. [...] » «- Bine, Dănuț. Să vedem numai, dacă-l iubești și tu pe **moșu’ Puiu** cât te iubește **el** pe tine... » (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 117)

[*Aceste două exemple ilustrează faptul că locutorul se poate desena pe sine cu alte pronume decât eu: în (a) mătușa Mărioara se desemnează pe sine cu un pronume de persoana a treia și cu numele propriu (ea Mărioara); în (b) locutorul se desemnează pe sine cu apelativul moșu’ Puiu și cu pronumele el.*]

(18) a. «- Papa, zău că nu glumesc... Vra să zică eu sunt sora lui numai fiindcă-s mică...» «- Nu, Olguța! Ești sora lui Dănuț fiindcă amândoi sunteți copiii noștri.» «- Sigur, papa. Eu ce spun!... Vra să zică eu sunt ca și mama pentru Dănuț, numai că eu sunt mică și mama-i mare... Da și eu am să fiu mare.» «-Te-ai supărat **pe tata** fiindcă-l trimete pe Dănuț la București?» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 121)

b. Dar mamița adaogă: «-Da’ pe **mamița** n-o pupi? » «- Pe tine nu vreau!» zice Goe cu humor. (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *D-l Goe*, Wikisource)

[*Vorbitorul se poate desemna și cu ajutorul unor substantive, de obicei nume de rudenie ca și în exemplul (17): în (a) tatăl în dialog cu fiica lui se numește pe sine cu sintagma pe tata; locutorul urmărește un efect stilistic: pe tata este mai neutru, mai estompat, mai impersonal decât pe mine, ușurând, astfel, eventuala recunoaștere a supărării din partea Olguței; în (b) mama lui Goe, care îl certase cu puțin înainte, dorește să fie sărutată de ‘puișor’ ca și mama mare și tanti Mița și formulează această cerere la persoana a treia (pe mamița în loc de pe mine), care are caracter mai puțin personal.*]

Noi

Pronumele *noi* are capacitatea de a desemna un grup de persoane care îl include întotdeauna pe locutor, după cum se vede în (9). Poate fi folosit în mai multe variante, asociind, de exemplu, pe locutor cu interlocutorul sau interlocutorii săi, după cum se poate vedea în (9-ii):

(19) a. Trăsăturile lui Cristescu se pleoștiră brusc. Dintr-o dată păru obosit, bătrân, epuizat. «- Ce-are **cu noi** femeia asta, măi băiete?» Locotenentul nu răspunse. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *320 pisici negre*, 1973, pag. 81)

b. «- Ură tu, măi Chiriece», zic eu lui Goian; «și **noi**, măi Zaharie, să pufnim din gură ca buhaiul; iar iștialalți să strige: hăi, hăi!». Și-odată și începem. (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

c. TRAHANACHE: Ce sunteți d-voastră, mă rog? Vagabonți de pe uliță? nu... Zavragii? nu... Căuzași? nu... D-voastră, adică **noi**, suntem cetățeni, domnule, suntem onorabili... (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Wikisource)

[*Exemplele ilustrează diferite variante de denotații posibile ale pronumelui noi: în (a) maiorul Cristescu desemnează prin pronumele noi pe sine și pe locotenentul cu care vorbea; în (b) pronumele de persoana întâi plural se referă la locutor și la un tovarăș de colindat, Zaharia, căruia îi spune ce să facă; în (c) Trahanache îi desemnează pe cei doi interlocutori, Farfuride și Brânzovenescu cu pronumele de politețe dumneavoastră, apoi se include și pe sine în acest grup, folosind pronumele noi.*]

Locutorul poate folosi pronumele *noi* pentru a se desemna pe sine și un grup de persoane care nu sunt interlocutori, conform formulei (iii) din (9 a) (*noi*= *eu* + *el/ ea/ ei/ ele*):

(20) a. Trei colegi de clasă – eu, Cotaș și Mihăiță – **ne** jucam de-a “căderea Plevnei”. Eu fac pe regele Carol, Cotaș face pe țarul Rusiei și Mihăiță pe Osman-pașa. (Ion Minulescu, *Corijent la limba română*, 1929, pag. 2)

b. [...] asta a fost ceea ce nu am mai uitat: scena acelei strănii în care **noi - tata, mama și eu** - abia dacă reușeam să înghițim rămășițele prânzului, devenite reci în așteptare. (Ana Blandiana, *Reportaj*, în *Antologia Literanet2002*, vol. 1)

[*În aceste texte, vorbitorii precizează ce persoane sunt desemnate de pronumele noi în afara locutorului: pe cei doi colegi în (a), pe părinți în (b).*]

După cum am văzut în (9 a) varianta (iv) *noi* poate să fie folosit pentru a se referi la un grup de persoane format din locutor, interlocutor și asistenți (*noi* = *eu* + *tu* + *ea/ el/ ei/ ele*):

(21) a. « - Vom lua în rucsac: cuie, ciocane, cherpedine, funii, scoabe...». «- Scânduri, leaturi, pari, bârne», adăugă Dan. «- Nu! îl opri Victor. N-avem nevoie să le luăm **cu noi**. Lemne vom găsi din belșug pe munte...» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol.1, 1956, pag. 18)

b. «- ...nea Marin e mândria cartierului nostru! **Noi** știm cât a muncit și ce-a făcut», o luă nașul iar cu vorba, «pentru ca să stea aici, **cu noi**, lângă fata lui, care azi o să-l lase și o să se ducă la casa ei, Dumnezeu să-i ajute!» (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957, pag. 11)

[În (a) pronumele *noi* desemnează pe cei șapte copii ce constituie grupul *Cireșarilor*, inclusiv pe Dan, interlocutorul direct al lui Victor, persoana care vorbește. În (b) pronumele desemnează pe toți locuitorii cartierului, din care fac parte, evident, vorbitorul și interlocutorii săi.]

În anumite situații discursive *noi* poate să se refere la locutor, fiind un înlocuitor al pronumelui *eu*: este vorba despre pluralul majestății (sau autorității), despre pluralul modestiei sau despre pluralul solidarității.

(22) a. **Noi** comisarul secției 55 după reclamația părților și anume domnișoara Matilda Popescu de profesiune particulară menajeră împreună cu mama sa d-na Ghioala Popescu idem. (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Proces Verbal*, Wikisource)

b. « - Care-i acolo?» se răsuci dumneaei spre ușa odăii celei mari, unde deodată se întunecase lumina făcliilor. «- Mila Domnului în această casă! jupâneasă Ilisafă, **noi** sîntem.» «- Sfinția ta ești, părinte Dragomir? Vai, ce mă spăriasem! (Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*, vol 1, pag. 50)

c. «- Eu, cu gândul la datorie, ce-mi dă în gând ideea? zic: ia să mai ciupim **noi** ceva de la onorabilul, că nu strică... și binișor, ca o pisică, mă sui pe uluci și mă pui s-asculț: auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți, ca la teatru.» (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Actul I, scena I, Wikisource)

[Pluralul *noi* folosit în locul lui *eu* se întâlnește în formule administrative sau politice consacrate, dar și în enunțuri ale limbii vorbite: formula *noi* comisarul, din (a), ca și formule oficiale de tipul *noi* Ștefan voievod, prin mila lui D-zeu domn al Moldovei, exprimă pluralul autorității sau majestății; în (b) părintele Dragomir, care vorbește cu jupâneasa Ilisafă, soția unui important dregător al lui Ștefan cel Mare, se desemnează pe sine, din modestie, cu pronumele *noi*; textul din (c) ilustrează pluralul solidarității: Ghiță Pristanda acționează singur, dar ca reprezentant al unui grup (format din prefect, președintele secției locale a partidului la putere și membrii acestui partid) care are interes să îi spioneze pe adversarii politici.]

O variantă a pluralului modestiei este reprezentată de așa-numitul ‘plural al autorului’, folosit în conferințe, articole și cărți cu conținut științific, autorul vrând să arate că meritul pentru ideile pe care le exprimă nu îi revine în întregime, ci este rezultatul unui șir de cercetări făcut de mulți specialiști din domeniul respectiv.

(23) a. **Ne**-am întrebat: cum constituim logica? **Ne** întrebăm: cum constituim sintaxa? [...] În felul acesta [**pro**_{noi}] am ajuns să reflectăm asupra sintaxei, adică a metalimbajului (MS) (Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, 1973, pag. 117)

b. Câteva considerații asupra modelului aristotelic al dialecticii sunt, [**pro**_{noi}] credem, necesare. [...] Analiza modelului aristotelic al argumentării **ne** lasă [**pro**_{pe noi}] să înțelegem *natura preponderent descriptivă* a încercării Stagiritului. (Constantin Sălăvăraștru, *Teoria și practica argumentării*, 2003, pag. 22)

c. Noica recunoaște scriind în concluzia comentariului la *Lysis*: “Platon se situează, cum am văzut-o în cursul interpretării, între eleatism și heracliteism, cu o preferință pentru primul (subl. aut.). Să fie această așezare – pe care **noi** astăzi am răsturnat-o (subl. ns., Al. P.) căci [**pro**_{noi}] îl preferăm per Heraclit - o simplă preferință subiectivă?” (Nicolae Paleologu, *Amicus Plato... sau Despărțirea de Noica*, p. 30-31)

[Exemplele ilustrează modul în care este folosit pluralul autorului sau modestiei; de fiecare dată autorul se referă la sine dar nu își atribuie, din modestie, meritul exclusiv al afirmațiilor pe care le face: e posibil ca alți cercetători să fi avut idei similare, oricum aceste considerații sunt rezultatul unor cercetări și studii care s-au prelungit mult timp, uneori mai multe secole; în (c) este vorba despre un dublu comentariu: al lui Noica care comentează un dialog al lui Platon, și al lui Alexandru Paleologu, care discută considerațiile lui Noica. Cu primele două forme la persoana I^a plural (*noi* și un pronume inclus) autorul citatului, filozoful Noica, se desemnează pe sine și folosește pluralul modestiei (sau al autorului); al doilea pronume la persoana I^a plural, din formula subl. ns (= sublinierea noastră) este tot un plural al modestiei și îl desemnează pe Alexandru Paleologu, autorul cărții și cel care a făcut sublinierea în textul lui Noica.]

De multe ori pronumele *noi* are ca referent un grup mai mare sau mai mic de persoane, singura condiție fiind aceea ca locutorul să facă parte din acea categorie:

- (24) a. Zisei, pentru a pregăti istorioara mea: «- Dacă vrei să-i faci să lucreze mai repede, nu e decât un mijloc, părinte.» «- Care, fiule?» «- Să înjuri, să înjuri ca un surugiu!» «- A! **noi preoții** nu putem înjura, e păcat.» (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1879, pag. 15)
- b. Când înceta preotul, judecătorul se scula iar si numaidecât se răsti la Ion: «- Va să zică tu ești spaima satului, câine ticălos!... Bine. Foarte bine. Te dezvățăm **noi** de nebunii, fii pe pace!... Ai să vii să stai două săptămâni la răcoare, ca să-ți treacă pofta de bătaie!...» (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920, pag. 82)
- c. «- Domnule!», zice impiegatul, «zici că ai venit cu o afacere... Mă rog... **Noi** n-avem timp aici să stăm de vorbă... **Nouă** ne plătește statul leafă, să lucrăm...» (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Petițiune*, Wikisource)
- [Exemplul (a) include cuvintele unui preot care, prin pronumele **noi** desemnează întreaga categorie a oamenilor biserici. În (b) judecătorul numește prin pronumele **noi** întregul sistem judiciar-represiv, adică justiție, poliție, sistem penitenciar, sistem din care el face parte. În (c) funcționarul vorbește despre sine și despre întreaga categorie profesională a funcționarilor angajați la stat prin intermediul pronumelui **noi**.]

Același sens foarte general îl poate avea pronumele în sintagma prepozițională, foarte frecventă, *la noi*, care, în funcție de contextul comunicării, desemnează spații diferite, dar toate legate de locutor:

- (25) a. Fără să fim vecini, casa judecătorului D. tatăl era în apropierea noastră, pe o stradă bolovănoasă, care urca spre coastă, în pădure la stânga. Grădinile noastre însă comunicau una cu alta, și un pârliaz scurta drumul noaptea vecinilor noștri, când se întorceau **de la noi**, de la cărți, acasă. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 10)
- b. «- Iubite căpitane, iartă-mă că te rog un lucru; nu s-ar putea să văz și eu pe bulgarul...» «- Care bulgar?» «- Bulgarul prins la Valea Largă... care e arestat la dv. la cazarmă în deal?» «- Un bulgar arestat **la noi** la cazarmă?... Poate de acum douăzeci de minute încoace... Acuma viu de acolo...» «- Nu, frate, arestat de aseară... S-a găsit la el două revolve, două cuțite și mai multe scrisori de la Sarafoff, de la Dimitroff, de la Trifanoff și de la Ciciu Penciu...» «- Fugi, monșer! Cine ți-a spus gogoșile astea?... **N-avem [pronoi]** nici un bulgar arestat...» (I. L. Caragiale *Momente și schițe*, 1901, *Ultima ora*, Wikisource)
- c. «- Domnul Ioanide» vorbi atunci rar și blând Saferian de pe canapeaua lui, «are idei mari, este artist, îl cunosc.» «- Desigur», continuă Dan Bogdan, «Ioanide nu-i un profesionist, el visează lucruri poate imposibile deocamdată **la noi**, care însă sunt normale în altă parte.» (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953, vol. 1, pag. 16)
- [Sintagma *la noi* se referă: în (a), la casa unde locuia locutorul, doamna T., în timp ce adverbul *acasă* indică locuințele musafirilor aceștia; în dialogul din (b) căpitanul indică prin formele de persoană întâi plural (*la noi*, *nu avem*) *cazarma* în care regimentul său își are sediul și își desfășoară activitatea; în (c) sintagma *la noi* desemnează un spațiu încă mai mare, care este, evident, România, țară în care locutorul, Dan Bogdan, și interlocutorii săi trăiesc.]

Formele de plural ale pronumelui personal de persoana întâi pot fi și ele folosite hipocoristic, situație în care se referă la un copil sau la un animal de companie:

- (26) a. Dar cocoana, luând în brațe pe favorit și mângâindu-l cu toată duioșia: «- Vai de mine! cum crezi d-ta?... **Noi** suntem băieți cumiști și bine crescuți... **Noi** nu suntem mojici ca Bismarck... » «- Ha?» zic eu. «- Bismarck al ofițerului Papadopolinii.» (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Bubico*, Wikisource)
- b. Domnul Deleanu sorbi [cafeaua] din ceașcă; Olguța din farfurioară. «- Tare-i frig și urât, papa! Îți vine să fii bolnav!» «- Mi se pare că n-ai ce face, Olguța?» Olguța îl privi pe sub sprâncene, stăpânindu-și un câscat din senin venit ca un strănut. «- Am!» oftă ea. «Mă plimb prin casă... da mi-i ciudă că nu-i frumos!» «- Ce să facem **noi** oare?» se întrebă domnul Deleanu c-un ochi la Olguța și altul la memoriu. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 139)
- [Aceste două fragmente ilustrează folosirea hipocoristică a pronumelui **noi**: în (a) locutorul vorbește în numele unui cățel, *Bubico*, calificat drept cuminte și bine crescut; în (b) locutorul, doamna Deleanu, se referă, evident, la fiica sa Olguța, care nu are ce face și-și întrerupe tatăl, care lucra la redactarea unui memoriu.]

Tu

După cum am arătat, *tu* este pronumele deictic al interlocutorului:

- (27) a. « [...] **tu** stai pe la cozi, răbdător ca un câine, lipsit complet de imaginație, neprețuind deloc timpul etc, ca să cumperi o jumătate de duzină de Biborțeni... » «- Nu pot să beau apa de la chiuvetă!» replică serios Ceea, «și-apoi Biborțeniul e exact ce-mi trebuie. Chiar **tu** mi l-ai recomandat... » «- Eu? » întrebă Minda. «Ești idiot! Ce-s eu, balneolog? **Te**-ai văzut vreodată cărând plasele alea din plastic scorojit, rupte... una mi se pare că e și cusută de soacră-ta cu ceva ață la aceeași nuanță... » (Nicolae Breban, *Îngerul de gips*, 1972, pag. 7)

- b. «- Eu [Atena] mă iau după Ursu și **tu** [Tiberiu] după Lucia... și ne întâlnim... adică ne așteptăm unul pe altul la fiecare și jumătate în holișorul cu flori și draperii verzi de la etajul trei...» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 4, 1961, pag. 7)
- c. «- Spune-mi [**pro_{tu}**] că nu-i adevărat... **Te** rog, Adina. Fii bună și spune-mi că nu-i adevărat.» [...] «- Dănuț, dar ce-i cu **tine**? Ce să nu fie adevărat? Nu mai înțeleg nimic!... Hai, prostuțule! Nu ești **tu** pajul meu rău și cuminte?... » (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 2, pag. 7)

[Acele trei dialoguri ilustrează folosirea pronumelui de persoana a doua: ambii locutori folosesc acest pronume când se adresează interlocutorului, iar referentul se schimbă în momentul în care se schimbă vorbitorul: Minda sau Ceea în (a), Atena sau Tiberiu în (b), Adela sau Dănuț în (c).]

Pronumele *tu* se folosește între persoane de aceeași familie, între prieteni și colegi, între persoane de vârstă și poziție socială similare, fiind mai familiar decât pronumele de politețe (*dumneata, dumneavoastră*).

- (28) a. Ușa se deschise și o femeie tânără intră, închizând-o repede, ca să nu lase muștele înăuntru. «- Sărut mâna, coane Dinule», zise ea, sărutându-i mâna cu adevărat. «- Bună ziua, fetițo», îi răspunse el, dându-i mâna să i-o sărute. «Vino-ncoa [**pro_{tu}**], să **te** pup pe obraz.» (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, pag. 3)
- b. [...] după un răstimp de tăcere, s-aude glasul gros: «- Acum poate cânta [cocoșul], că iar a mâncat din cucuruz. **Ți**-am tot spus, **tu** babo, să astupi c-o răză gaura ceea.» «- Bine, omule, dar atunci nu pot veni găinile la ouat!» «- Dacă nu pot, eu ce să le fac?» «- D-apoi eu ce să le fac?» «- **Tu** s-astupi gaura. Și pace!» (Ion Agârbiceanu, *Moș Viron*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 39)
- c. «-Nu!... nu e voie să scoți [**pro_{tu}**] capul pe fereastră, mititelule!» zice unul dintre tineri lui d-l Goe, și-l trage puțin înapoi. «- Ce treabă ai **tu**, urâtule?» zice mititelul smucindu-se. (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *D-l Goe*, Wikisource)

[În exemplele de mai sus, pronumele *tu* este folosit de personaje între care există diferite relații sociale: în (a) pronumele este folosit de o persoană cu poziție socială superioară (un moșier dintr-o veche familie aristocratică) și mai în vârstă către o tânără de la moșie, care în semn de respect îi spune coane Dinule și îi sărută mâna; în (b) avem un dialog între doi soți bătrâni, care amândoi își spun *tu* împreună cu apelativele familiare moșule respectiv babo; în (c) ‘domnul’ Goe îi spune *tu* și insultă un adult care îi dăduse un sfat bun (să nu-și scoată capul pe fereastra vagonului de cale ferată), o nouă dovadă a proastei creșteri care caracterizează personajul.]

Pronumele *tu* cunoaște și diferite folosiri speciale: vorbitorul se poate desemna pe sine, dacă este într-o dezbatere interioară; tot în cazul unor ‘discuții’ interioare, locutorul poate să îi spună *tu* unui interlocutor care nu este prezent sau care este imaginar:

- (29) a. «Ce rău e să fii băiat mare», căscă Dănuț răsturnându-se pe divan. [...] Îl ispiți deodată o împăcare pornită de la el... Nu-și dădu voie. «Când [**pro_{tu}**] ești băiat mare»... începu el să-și vorbească. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 35)
- b. Și, scurtă vorbă, unde erau trei, eu eram al patrulea. Dar când auzeam de legănat copilul, nu știu cum îmi venea; căci tocmai pe mine căzuse păcatul să fiu mai mare între frați. Însă ce era să faci când **te** roagă mama? (Ion Creanga, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)
- c. De ce să nu ne trecem în revistă gândurile și-amintirile frumoase, când le-avem? [...] De câte ori nu strigam cu capu-n pernă, în adolescență, Daniel, Daniel!, invocându-**te**, nene Dai, iar **tu** habar n-aveai că **te** iubesc? (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 3)

[În primele două propoziții locutorul, Dănuț în (a), și Nică în (b), se auto-desemnează cu pronumele *tu*. În (c) locutorul, doctorița Sânziana Hangan, îi spune *tu* unui bărbat de care a fost îndrăgostită în adolescență și la care se gândește.]

Pronumele *tu* este probabil pronumele personal cel mai frecvent folosit cu sens generic:

- (30) a. «- ...Pentru că dacă nu era canalie d. Georgescu, eu tot aș mai fi rămas în slujbă; nu demisionam... Dar pentru o mizerabilă leață de trei sute de lei pe lună, adică, vorba vine, trei sute... în mână iei două sute cinzeci și șase și cinzeci de bani... [**pro_{tu}**] să **rabzi toate șicanele, toate aroganțele și toate lipsele de educațiune ale unui șef...** Mai luăm câte unul?... Băietе! încă două!... » (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Mici economii*, Wikisource)
- b. « [...] nimeni nu e mai selectiv, mai exigent și mai circumspect în relațiile cu oamenii decât țăranul. Nu dă buzna cu prietenia peste nimeni și mai ales peste cine nu-i de-o seamă cu el. Pe țăran nu-l onorezi **tu** cu prietenia, **te** onorează el **pe tine**, după ce **te**-a cântărit pe balanță de bijutier.» (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 20)

- c. Auzisem eu din oameni că, dacă vrei să nu te muște câinii și să te lase în pace, cum îi vezi că sar la **tine**, să **te** tupilezi jos la pământ și să-i lași să **te** latre cât le place, fără să **te** urnești din loc; căci ei bat cât bat și, de la o vreme, **te** părăsesc și se duc. (Ion Creanga, *Amintiri din copilărie*. 1879, Wikisource)

[În toate aceste exemple pronumele de persoana a doua singular este folosit pentru a desemna o categorie largă: în (a) este vorba despre categoria angajaților plătiți prost și persecutați de șefii ierarhici; în (b) tu se referă la toate persoanele care nu sunt țărani, dar care vor să fie prieteni cu persoane din această clasă socială; în (c) tu se referă la orice persoană atacată de câini, autorul formulează niște reguli generale de comportament.]

Aceste folosiri generice se regăsesc în proverbe și aforisme:

- (31) a. Dacă se vorbește de rău **despre tine** și o fi adevărat, îndreaptă-**te**; dacă sunt minciuni, [**pro_{tu}**] râzi. (Epictet)
 b. Când **te** lupți cu propria-ti conștiința și [**pro_{tu}**] ești învins, [**pro_{tu}**] ai câștigat! (Aforism)
 c. Copilul acesta mă exasperează: **tu** îi vorbești și el nici nu **te** ascultă!

[Aceste trei enunțuri sunt exemple de folosire al lui tu generic, care funcționează ca un cuantificator universal ce își ia valori din membrii umanității, incluzând pe emițător – situație foarte evidentă în (c). Pronumele ar putea fi substituite cu sintagme sau pronume de tipul orice persoană, orice om, oricine, etc.]

Pronumele *tu* face parte dintr-un mare număr de expresii fixe, unde își schimbă semnificația, parțial sau în totalitate, ajungând până la lipsa de referent (folosiri expletive), pronumele având numai rolul de a face enunțul mai expresiv:

- (32) a. «- Ce notă vrei să-i dau pârlitului tău de protejat? » «- 7, dragă Costică!... » «- Apoi, dacă n-o fi știind nimic animalul!» «- **Ei, acuma și tu!** zi că nu știe; parcă el o să fie cel dintâi și cel de pe urmă care să treacă fără să știe... Te rog, dragă Costică!» (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Lanțul slăbiciunilor*, Wikisource)
 b. Vă puteți închipui ce va să zică a te scălda în Bistrița, la Broșteni, de două ori pe zi, tocmai în postul cel mare! **Și nici tu junghi, nici tu friguri**, nici altă boală nu s-a lipit de noi, dar nici de râie n-am scăpat. (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)
 c. **Nici tu car, nici tu căruță**. (DEX online s. v. *căruță*)

[Pierderea semnificației fundamentale merge progresiv, pronumele primind un sens mai mult sau mai puțin general: în (a) pronumele continuă să îl desemneze pe receptor, dar expresia ei, acum și tu! funcționează ca marcator al dezacordului locutorului față de ce a spus interlocutorul; în (b) pronumele nu are nici un sens, expresia fixă nici tu junghi, nici tu friguri însemnând “nici un fel de boală”; în (c) sensul expresiei este și mai general, fiind sinonimă cu “nimic”; pronumele tu este aici tot expletiv.]

Persoana a doua, singular și plural, este încorporată în pronumele de politețe, *dumneata* (*domnia + ta*), care funcționează ca un pronume personal ce subliniază statutul social al interlocutorului. În conversație, acest pronume este deictic, ca și *dumneavoastră*, spre deosebire de ambele de pronumele de politețe de persoana a treia (*dânsul*, *dânsa*, *dumnealor*), care sunt de obicei anaforice (Vasilescu 2008: 215).

- (33) a. Îi ziceau de multe ori cunoscuții, oameni care îndrăzneau orice cu părintele: «-Vezi, **dumneata** ai razim la bătrânețe, de ce nu **te** duci la vruncul...» Dar popa le tăia repede vorba «- Ce să mă duc?! Ce să mă razim?! Ei să trăiască, eu nu voi muri de foame!» (Ion Agârbiceanu, *Fefelega*, 1908, *Moș Viron*, p. 33)
 b. Domnul ceva mai târziu tresare din colțul lui de lângă fereastră, închide cartea cu scoarțe roșii în care citise până atunci și, privindu-mă pe sub ochelari cu un aer plictisit, continuă interogatoriul început de popă: «- **Dumneata** ești din Slatina?» «- Ba nu... Eu sunt din Pitești.» «- Și ce cauți la Slatina?» «- Am rude... Mă duc la vie, la mama-mare...» «- Dar mama-mare a **dumitale** cine este?» (Ion Minulescu, *Corigent la limba română*, 1929, pag. 10)
 c. [Pascalopol] îl privi fără excesivă cordialitate, chiar cu oarecare umbră de ironie îndepărtată, însă cu o politețe grabnică, respectuoasă: «- Va să zică **dumneata** ești Felix de care ne-a vorbit atâta domnișoara Otilia!» «- Este băiatul doctorului Sima de la Iași», completă în șoaptă bătrânul, frecându-și mâinile, cu un râs prostesc. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 10)

[Ocurențele pronumelui *dumneata* în aceste exemple sunt în variație liberă cu tu și marchează politețea cu care locutorul se adresează interlocutorului: în (a) pentru că interlocutorul este un preot, iar în (b) și (c) pentru că este o persoană întâlnită pentru prima dată.]

Pronumele *dumneata* preia de la *tu* nu numai acordul verbului la persoana a doua singular, dar și unele folosiri stilistice:

- (34) a. «- **Dumneata**, bunioară, **ori eu**, sau un **altul**, n-am fi în stare să ne înfigem în colțul otelului Continental pentru a privi la mișcarea de pe stradă, cu sângele rece al unei persoane absolut lipsite de grija zilei de mâne - în ce momente?... în ajunul lui sf. Dumitru...» (I. L. Caragiale, *Mici economii*, în *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. «- Păi, el spune o poezie, domnule Mateescu. Nu se poate să fie în toate!» «- Ei, alta **acușica, și dumneata!** Da' al lui Iancu Lumânăraru, de la Sfinții Voievozi, de ce e și la cor?» «- Are cea mai frumoasă voce din clasă!» «- Că e tat-su țarcovnic?! Ei, lasă, că m-oi pricepe și eu, că doar în branșa noastră cântecul e la rangul întâi!» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața băieți*, 1972, pag. 9)

[*Pronumele dumneata ar putea fi înlocuit cu tu în aceste exemple, preluând de la acest pronume și utilizările speciale: în (a) autorul îl desemnează prin dumneata pe cititor, fiind echivalent cu formula tu, iubite cititor; în (b) este vorba despre acel marcator al dezacordului față de cuvintele interlocutorului, pe care l-am găsit sub forma ei, acum și tu, în (32a).*]

Persoana a doua poate fi exprimată și prin apelative, mai ales în contexte hipocoristice, implicând, după cum am văzut, copii, un animal de companie, etc. În plus, vorbitorii uneori înlocuiesc persoana a doua cu un apelativ desemnând categoria de apartenență (biologică, socială sau rangul):

- (35) a. Cocoana scoate din alt săculeț o sticlă cu lapte, din care toarnă într-un pahar; apoi: «- Cui îi place lăptic?» Bubico (*lingându-se pe bot*): «- Ham!» «- Să-i dea mamița lăptic **băiatului?**» Bubico (*impacient*): «- Ham! Ham! » (I. L. Caragiale, *Bubico*, în *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. «- D-apoi nu **te** doboară, **boierule**, namila asta?» întrebă unul din țărani. «- Pe mine?!» Dănuț tocmai isprăvisese clasele primare. Era licean în vacanță. «- Mai bine hai de i-om da boierului o mână de-ajutor să-l suie», se amestecă în vorbă celălalt țăran, apropiindu-se de zmeu. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, pag. 1)
- c. ȘTEFAN: Bine ați venit, **boieri d-voastră!** TOȚI: Să trăiești, **măria-ta!** ȘTEFAN: Cu toții. (*Dă mâna pârcașilor și ei i-o sărută.*) (B. Șt. Delavrancea, *Apus de soare*, 1909, Actul I, scena VI, Wikisource)

[*Apelativele din aceste exemple se referă la folosiri hipocoristice sau la folosiri sociale (deixisul social): (a) este un enunț hipocoristic în care atât emițătorul cât și receptorul sunt 'transferați' la persoana a treia (mamița pentru emițător, băiatul, care este un cățel, pentru receptor); în (b) un țăran se adresează fiului boierului; în (c), contextul este cel al curții domnești de la Suceava în ultimul an de viață al lui Ștefan cel Mare (1504): domnitorul salută sfatului domnesc cu formula boieri d-voastră, iar boierii îi răspund domnitorului cu o formulă conținând apelativul măria-ta.*]

Voi

Pronumele de persoana a doua plural, *voi*, are în limba română ca sens fundamental *tu + el / ea / ei / ele* (v. exemplul (9ii)), desemnând deci un grup de persoane (sau de entități asimilate persoanelor) din care face parte neapărat interlocutorul. În cazul unor discursuri, formula semantică a pronumelui *voi* ar trebui să fie $voi = tu_1 + tu_2 + \dots tu_n$:

- (36) a. «- Am vorbit despre Nero și m-am visat Nero.» «- Ai și ucis, Galilei?» «- Le țineam un discurs romanilor, înainte de a da foc Romei. Ei mă ascultau împietriți. „Mă uit cu scârbă la **voi** ca la niște șobolani și mă gândesc cum [**pro_{voi}**] veți arde peste câteva ceasuri, după ce voi incendia Roma. [**pro_{voi}**] Nu încercați să scăpați. Am pus străji la marginea cetății și cine va încerca să iasă va fi jupuit de viu. Vreau să **vă** văd pe toți ca pe niște miei puși la frigare. Meritați asta. Și în zadar încercați să **vă** gudurați la picioarele mele. **Vă** cunosc. N-aveți curajul nici măcar să **vă** uitați în ochii mei de teamă să nu vă citesc gândurile.» (Octavian Paler, *Apărarea lui Galilei*, 1997, pag. 18)
- b. Era legat, și omul când se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiță își bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seama pentru ce, iar când Ana îl muștră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele: «- Ei! frate, dă-mi pace! Parcă nu tot **pentru voi** îmi mistuiesc viața!?» Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrimi, fiindcă vorbele îi păreau grele. (Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, 1880, Wikisource)
- c. Gardianul puse zierele pe noptieră, se retrase până la ușă și așteptă un moment potrivit ca să întrebe iar: «- Domnul doctor îmi spuse adineauri să aflu ce obișnuieți să luați la cinci și să **vă** aduc ce poftiți...» Puiu se opri în fața lui și răspunse mahnit «- De ce nu mă lăsați **voi** în pace, mă băiete?» (Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, 1926, pag. 66)

[*Toate aceste exemple ilustrează folosirea deictică fundamentală a pronumelui voi: exemplul (a) ilustrează situația în care locutorul desemnează cu pronumele voi un grup de persoane care (în imaginația lui) îl ascultă, o parte a populației Romei; locutorul propoziției din (b), adresată soției sale, se referă prin pronumele voi la familia sa, care îl include pe interlocutor; în (c) locutorul, internat într-un spital pentru bolnavi mentali în urma înfăptuirii unei crime, dorește să fie lăsat în pace de personalul de acolo – medici și gardian, aceștia din urmă fiindu-i adresată propoziția.*]

Ca și sintagmele *la mine*, *la tine*, folosite frecvent ca să se refere la casa locutorului, respectiv a interlocutorului, există și sintagma *la voi* care desemnează locuința interlocutorului și a familiei sale:

- (37) a. «- Lasă să sufăr eu de spionită și fă tu pe viteazul în saloane, și o să vezi ce e mai deranjant, spionita sau arestuita...» Și răsă. «Dar n-am scos un cuvânt», protestai... «- Nu mă refer, în cazul ăsta, la tine, era vorba de Vaintrub. Sunt sigur că nu numai **la voi** și-a exprimat el ideile sale antipartinice.» «Tu glumești, sau...» «- De!» exclamă iarăși. «Să dea Marx să n-am dreptate.» (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 1, pag. 219)

[Acest fragment descrie perioada de instaurare prin teroare a comunismului, în care universitarii erau spionați de informatori ai Securității pretutindeni, chiar la ei acasă. Aici este vorba despre un personaj, Vaintrub, care ar fi exprimat păreri critice la adresa regimului în casa interlocutorului (desemnată de sintagma *la voi*), lucru care va conduce la arestarea lui.]

Deseori pronumele *voi* apare în formularea unor ordine și dispoziții din partea unui superior către inferiorii săi:

- (38) a. PAPURĂ VODĂ (*se dă după ostași*): Ce v-ați speriat, voinicilor?... [...] Păcală-Tândală, unde sunteți [**pro**_{voi}]? PĂCALĂ-TÂNDALĂ (*ieșind dintre ostași*): Prezenți. PAPURĂ: Intrați [**pro**_{voi}] în codru și trageți [**pro**_{voi}] cu ochiul, nu cumva [**pro**_{voi}] îți zări zmei pe după copaci. AMÂNDOI (*uimiți*): Noi? PAPURĂ VODĂ: **Voi**, d-apoi cine?... eu?... Hai, marș... de-ți scăpa [**pro**_{voi}] din ghearele lor, voi fi mărinimos **cu voi**, iertându-vă păcatele... marș... (Vasile Alecsandri, *Sânziana și Pepelea*, 1881, Actul III, scena III, Wikisource)

- b. «- Ascultați [**pro**_{voi}] comanda la mine! Țațo Catarițo, fino Păunițo, tălică ești mai dibace, al lui Patruzec, nene Romaniță Curentule, tu, n-auzi? Fă, a lui Colarete, Ioano, cu tine vorbesc, treceți [**pro**_{voi}] aici și-l apucați de picioare [**pro**_{voi}] pe dânsul. Când strig **la voi**, dați brânci tubului și culcați-l...» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 84)

[Papură Vodă dă un ordin lui Păcală și Tândală în (a), li se adresează cu formele de persoana doua plural a verbului; în (b) este vorba de o acțiune la care cooperează mai multe personaje coordonate de locutor.]

Este posibil ca locutorul să se ‘adreseze’ unei întregi categorii sociale atunci când vorbește cu persoane considerate ca reprezentative pentru respectiva grupare; alteori poate ‘vorbi’ nu numai cu animale, ca în (35a), ci și cu obiecte neînsuflețite, care sunt astfel personalizate:

- (39) a. «- Până și butoaiele pentru vin, cine se pricepe, le spală cu fiertură din indrișaim. Dar **voi, orășenii**, ce să spălați? Sticlele? În care găsești “Murfatlar” tras la Valea Călugărească? » (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 97)

- b. Curând intrară sub cortul unde el ședea încungiurat de boierii și căpitani săi, patru boieri, din care doi mai bătrâni, iar doi juni. Aceștia erau vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spătarul Spancioc și Stroici.[...] «- Obștia ne-au trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește și măriia ta să te întorci înapoi ca...» «- Dacă **voi nu mă vreți**, eu **vă** vreau», răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scântieră ca un fulger, «și dacă **voi** nu mă iubiți, eu **vă** iubesc **pre voi** și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. [...] A! Nu mă vrea țara? Nu mă vreți **voi**, cum înțăleg?» (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*, 1849, Wikisource)

- c. Luă un vas din vestibul, se duse-n bucătărie, îl umplu cu apă, se-ntoarse-n cameră și așeză florile cu grijă, preocupată să le îmbine cât mai armonios culorile. «- Dragele mele, iubitele mele, iertați-mă că v-am lăsat atâta vreme fără apă, dar a năvălit trecutul peste mine. **Voi** nu știți asta... » (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 16)

[Locutorul din (a) se adresează unui orășean, dar consideră că afirmațiile sale sunt adevărate despre ansamblul orășenilor. Celebra frază din (b) este folosită frecvent pentru a desemna pe un conducător care nu vrea să renunțe la putere în ciuda dorinței contrare a celor guvernați; locutorul dă pronumele *voi* două interpretări: (i) *reia*, de la interlocutori, referința la o clasă mai mare, cea a obștii, deci a întregii societăți moldovenești din epocă (interpretare care îi este nefavorabilă) sau (ii) o interpretare restrânsă și care îi convine, conform căreia *voi* se referă numai la cei patru boieri cu care vorbește. În (c) locutoarea își exprimă regretul că a lăsat buchetul de flori multă vreme fără apă sub forma unor ‘scuze’ adresate florilor.]

În ceea ce privește sensul (i) din (9b), în care pronumele desemnează numai pe interlocutor, folosire numită ‘de politețe’, în română se regăsește numai cu formele clitice ale pronumelui *voi*, însoțite de formele de plural al verbului:

- (40) a. Cu mâna făcu un ocol pripit al mesei. D-na Moscu îi mulțumi absentă [domnului Nazarie]. «- E o mare cinste să **vă** avem printre noi», începu ea, recăpătându-și subit un glas mult mai sigur și mai puternic. «[**pro**_{divs}] **Sunteți** o mândrie a științei românești...» (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1936, pag. 4)

b. «- Pai, era vorba să plecați mâine, nu?... » «- Au survenit anumite impedimente, care pot introduce corective în planul inițial. **Vă** rog să transmiteți copilului dumneavoastră acest bilețel, vreau să zic, această misivă... » (Aureliu Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 20)

c. AVOCATUL: Mai rămâne să găsim altceva... Te insultă vreodată? TÂNĂRUL: Aplică, domnule, totdeauna așa vorbe triveale, care nu aş putea pentru ca să **vi** le zic în persoană în prezența mamiții. [...] Și, pe urmă, să **vă** spun drept... nu-mi mai dă nici mâna pentru ca să ții o nevastă fără zestre... (I. L. Caragiale, *Articolul 214*, în volumul *Momente și schițe* 1901, Wikisource)

[Formele clitice **vă** și **vi**, însoțite de forma de persoana a doua plural a verbului marchează deferența locutorului față de interlocutor: în (a) este vorba de respectul pe care doamna Moscu o arată interlocutorului, domnul Nazarie, arheolog care predă la Universitate și care tocmai a venit în vizită; în (b) este vorba despre atitudinea foarte politicoasă a unui tânăr către tatăl prietenului său, o persoană mai în vârstă și cu o bună poziție socială, avocat și șef al baroului; în (c) locutorul vorbește politicos cu avocatul său, care îi spune însă tu, pentru a sublinia distanța socială între clientul tânăr și un profesionist.]

Singurul pronume la nominativ care poate apărea în acest context este *dumneavoastră*, iar formele clitice discutate mai sus ar putea fi considerate drept forme de genitiv, dativ sau acuzativ ale acestui pronume. Andra Vasilescu (2008) vorbește în acest caz de o ‘neutralizare’ a diferențelor dintre formele clitice ale pronumelui personal și formele clitice ale pronumelui de politețe, deși formele clitice nu figurează în nici unul dintre tabelele în care autoarea prezintă formele de politețe (Vasilescu 2008: 213-215).

De cele mai multe ori pronumele *dumneavoastră* se referă la un singur interlocutor:

(41) a. Tocmai când atinse clanța cu mâna, auzi vocea lui moș Timofte și din primele accente cam înțelese ce vrea bătrânul. «- Zi-i pe șleau, moș Timofte. Vrei să intervii în favoarea cuiva...» «- Cum [**pro_{ds}**] **vă** închipuiți așa ceva!» se prefăcu bătrânul foarte amărât. Tocmai **dumneavoastră!** Tocmai la **dumneavoastră!**» «- Lasă, nu te mai necăji», îl liniști profesorul. «Și când intervii în sprijinul dreptății, tot se cheamă că intervii în favoarea cuiva.» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, 1956, vol. 1, pag. 9)

b. [Situatie: Un muncitor din echipa care încerca să salveze o insulă de pe Dunăre de inundație exprimă ideea că ar trebui să discute fără martori, deci sugerează ca unul dintre locutori (o jurnalistă) să plece.]

Am crezut că înțeleg și m-am ridicat. Politețea a fost întotdeauna mai puternică decât mine. Și culmea, am simțit că roșesc. «- Știți, eu ar trebui să vizitez insula», am spus «mai am atâtea de văzut. [...]» Dar cel în haine de vânatoare era un cavaler. «- Dar nu e vorba de **dumneavoastră**, tovarășe. **Dumneavoastră** sunteți aici reprezentanta presei centrale și aveți dreptul să cunoașteți totul pentru a putea informa pe oamenii muncii despre eforturile depuse fără precupețire pentru salvarea [insulei].» (Ana Blandiana, *Reportaj*, Antologia Liternet2002 vol 1, pag. 47)

[Dialogul din (a) are loc între un profesor și paznicul școlii: profesorul îi spune tu dar, în semn de considerație pentru vârsta lui îi spune moș Timofte și nu Timofte; paznicul, în schimb, îi spune profesorului dumneavoastră, în semn de respect. În (b) șeful echipei ce făcea lucrări pentru salvarea insulei de inundații îi spune dumneavoastră ziaristei venite de la București să scrie un reportaj despre activitatea lor, folosind sloganurile și ‘limbajul de lemn’ al propagandei comuniste din epocă.]

Pronumele de politețe poate avea și sens de plural, dacă locutorul se adresează politicos unui grup de persoane. Uneori există o ambiguitate între referentul unic sau referentul colectiv, în absența unui context care să expliciteze:

(42) a. «- Ei, așa-i cu boierimea noastră; ia bani cu dobândă ca să petreacă la străinătate, și când la plată, tufă. Noi stăm colea și ne roadem din unghii, ca să le plătim arenzile, iar creditorii dumnealor le vând averile la mezat.» «- Ia lasă, d-le Tănase, că tot **dumneavoastră** sunteți creditorii.» (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*, 1895, pag. 32)

b. După aceasta, suindu-se iarăși în strănă, se înturnă către boieri și zise: «- Boieri **dumneavoastră!** De la venirea mea cu a doua domnie și până astăzi, am arătat asprime către mulți; m-am arătat cumplit, rău, vărsând sângele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta; dar **dumneavoastră** știți că m-a silit numai dorința de a vedea contenind gâlceviri și vânzările unora și altora, care ținteau la răsipa țării și la peirea mea.» (Alexandru Negruzzi, *Alexandru Lăpușeanu*, 1840, Wikisource)

c. Autorul este un simplu cititor, Nu v-ați gândit uneori, **dumneavoastră**, cititorii, să scrieți câte ceva? (Cosmin Stănoiu, *Un cititor s-a apucat să scrie*, în *Antologia Liternet2002*, vol. 3, pag. 41)

[În aceste exemple pronumele personal *dumneavoastră* se referă la o clasă de interlocutori: în enunțul (a) *dumneavoastră* poate avea două interpretări: (i) pronumele desemnează numai pe Tănase Scatiu; (ii) pronumele desemnează întreaga clasă a arendașilor creditorii; enunțul (b) nu este ambiguu, pronumele *dumneavoastră*, ca parte a expresiei boieri *dumneavoastră* arată clar că Lăpușeanu se adresează unui întreg grup; în (c) formula *dumneavoastră* cititorii, ca și formula din (b), subliniază sensul de plural al pronumelui.]

Ca și pronumele *voi*, pronumele de politețe poate desemna o clasă mai largă de persoane, din care majoritatea să nu fie prezenți în contextul imediat al comunicării, cu condiția ca interlocutorul să facă parte din ea:

- (43) a. «- Credeți că noi, poeții, când scriem o poezie ne gândim la metrica și prozodia ei... sau dacă folosim dactili, trohei sau iambi? Mie cel puțin, nici nu-mi trece prin cap așa ceva! O scriu cum îmi vine, cum o simt... cum îmi dictează spiridușul, și gata! E treaba **dumneavoastră**, a criticilor, să stabilești ce metrica am folosit!» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 41)
- b. IPINGESCU: [...] Poate că omul o fi șezând prin partea locului, pe Dealul Spirii. Ei! a venit și el la grădină ca și **dumneavoastră**, a stat și el până la isprăvitul comediei, și s-a nemerit să apucați tot pe-un drum ca să vă înturnați la domiciliu. (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, 1879, actul I, scena I)
- c. «- Nepoată-mea, Geta, lucrează la Casele de creație de la Sinaia-Cumpătu, chiar la cantina artiștilor. Avem și cărți. Destule.» «- Mă bucur că citiți... Pentru **dumneavoastră** scriem!» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 49)

[Referința pronumelui *dumneavoastră* în aceste exemple poate fi descrisă astfel: în (a) pronumele se referă nu numai la persoana cu care locutorul vorbește, ci la întreaga categorie a criticilor literari; în (b) Ipingescu desemnează prin pronumele *dumneavoastră* nu numai pe Jupân Dumitrache, cu care vorbește, ci și pe Veta și Zița, cu care Dumitrache fusese la spectacolul de la Iunio; în (c) locutorul, scriitorul Conan, vorbește în numele tuturor scriitorilor iar pronumele *dumneavoastră* cuprinde nu numai pe interlocutoare ci ansamblul cititorilor.]

Ca și celelalte pronume personale, introdus de prepoziția *la*, pronumele de politețe desemnează locuința interlocutorului, păstrând de obicei ambiguitatea dintre singular și plural:

- (44) «- Nu țin scaune în odaie, maestre. Nu-mi plac, strică decorul, îmi răpesc din perspectivă.» «- N-aș putea lua loc pe pat? Pe jos, mi-e cam greu. Și-apoi, am mai stat pe dușumea!» «- Vai de mine, maestre, cum să nu! Ca **la dumneavoastră** acasă!» Nu-i mai spun că la mine acasă am un fotoliu în care îmi place să mă lăfăi. Bineînțeles, când nu mi-l confiscă tanti Ralița. (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 65)

[Sintagma *la dumneavoastră* (acasă) trebuie pusă în seria *la mine / la tine / la noi / la voi* (acasă) adică a expresiilor ce desemnează deictic locuința participantului/participanților la discurs.]

Pronumele deictice *eu, tu, dumneata, noi, voi, dumneavoastră* îi desemnează în folosirile cele mai răspândite pe participanții la discurs. Datorită mării lor frecvențe, au și capacitatea de a exprima multe alte valori, mergând de la deixisul social (*dumneata, dumneavoastră* ca expresie a politeții) trecând prin folosiri substantivale (*eul*) până la folosiri foarte generice, ce includ clase foarte mari sau chiar, în proverbe și maxime, întreaga umanitate.

3.1.2. Pronumele personale ca variabile legate

Am arătat că pronumele personale de persoană I^a și a II^a pe lângă folosirile deictice pot fi folosite și non deictic - non anaforic (v. în capitolul precedent secțiunile 2.2.2. și 2.4.). Vom încerca să răspundem acum la întrebarea dacă pronumele *eu, tu, noi* și *voi* pot fi folosite și anaforic. Dacă considerăm că singurul criteriu pentru a considera un element anaforic este coreferențialitatea cu un alt cuvânt sau cu o altă secvență de discurs, atunci este evident că pronumele deictice pot fi și anaforice. Această părere apare exprimată în cărți mai vechi de pragmatică, de exemplu în Levinson (1983), unde ni se propun pentru anafora exemple de tipul următor:

- (45) a. Pe ușa cea mare a școlii pătrunse în sfârșit și **ultimul dintre ultimii**. Moș Timofte se încruntă rău la **el** și chiar tuși de câteva ori înfundat, mai mult ca să-l provoace pe întârziat, pentru că [**pro**_{el}] arăta într-un hal fără de hal. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 1, 1956, pag. 23)

b. **Paul**, vrei să vii aici? Vreau să **îți** arăt ceva.

[Aceste fraze conțin cuvinte co-referențiale: în (a) sintagma *ultimul dintre ultimii* este reluată de două ori, de pronumele *el* și de forma de acuzativ -l, din să-l provoace; în (b) *Paul* și *îți* au același referent.]

Se poate considera că pronumele *el, îl* și *îți* din propozițiile de mai sus reiau anaforic sintagma *ultimul dintre ultimii* [elevi] în (45a), sau pe interlocutor în (45b). Există însă o diferență importantă între cele două situații: dacă antecedentul lipsește, pronumele *el* și *îl* nu reușesc să individualizeze referentul, în timp ce rostind propoziția *vreau să-ți arăt ceva*, locutorul îl desemnează pe interlocutor, informație clară chiar în absența propoziției anterioare.

În sintaxa și semantica formală, pronumele deictice sunt asimilate variabilelor libere din logică, în timp ce elementele anaforice sunt privite ca variabile legate. Ideea că pronumele de persoana întâi și a doua nu pot fi variabile legate se găsește în mai multe lucrări, de exemplu în Déchaine/ Wiltschko (2002). Deși această părere este confirmată de majoritatea folosirilor pronumelor personale deictice, există, totuși, ocurențe în propoziții subordonate unde aceste pronume reprezintă variabile legate. Fenomenul a fost semnalat pentru prima oară de Barbara Partee (1989) și comentat de o întreagă serie de semanticieni, dintre care cităm pe Geoffrey Nunberg (1993), Angelika Kratzer (1998), Hotze Rullmann (2004). Este vorba de exemple de felul următor:

(46) a. Profesorul îmi explică lecția, pe care eu o înțeleg bine.

b. $\exists x[x \in EU \rightarrow \text{lui } x, \text{ profesorul îi explică lecția pe care } x \text{ o înțelege bine}]$

c. $\forall x, \forall y [(x \in \text{elev} \ \& \ x \in EU \ \& \ y \in \text{profesor}) \rightarrow (\text{pentru orice } x, \text{ orice } y \text{ îi explică lecția pe care } x \text{ o înțelege bine})]$

[Propoziția din (a) prezintă cel puțin o interpretare conform căreia pronumele eu din subordonata relativă este legat de un antecedent, și anume de pronumele îmi din principală. Conform acestei lecturi, persoana care pronunță propoziția (a) este identică cu persoana care înțelege lecția explicată. Această a doua ocurență a pronumelui de persoana întâi nu denotă deictic o persoană, ci își identifică referentul prin reluarea anaforică a pronumele îmi din propoziția principală. Această interpretare este ilustrată de formula (b). Într-o altă interpretare, formalizată în (c), atât sintagma nominală profesorul cât și pronumele de prima persoana au sens generic, însemnând, respectiv, orice profesor și orice elev, implicând că elevul este inteligent și profesorul explică bine: ([dacă sunt un elev inteligent & dacă profesorul știe să explice] profesorul îmi explică lecția, pe care (eu) o înțeleg bine); în această lectură, caracterul anaforic al pronumelui eu din subordonata relativă este și mai evident.]

Propoziția de mai sus poate fi transpusă la persoana a doua cu aceleași rezultate ([dacă **[pro_{tu}]** ești un elev inteligent & profesorul știe să explice] profesorul **îți** explică lecția și **tu** o înțelegi bine).

Pronumele personale la plural noi și voi sunt și ele uneori anaforice, în același tip de contexte (când sunt reluate într-o propoziție subordonată):

(47) a. Noi₁ ne₂ credem irezistibili (= noi₁ credem că noi₂ suntem irezistibili)

b. $\forall x [x \in NOI \rightarrow x \text{ crede că } NOI \text{ suntem irezistibili}]$

c. $\forall x [x \in NOI \rightarrow x \text{ crede că } x \text{ este irezistibil}]$

[Formulele (b) și (c) ilustrează două lecturi ale enunțului din (a), unde NOI este un cuvânt care se referă la o clasă de persoane ce-l include pe locutor: în (b) interpretarea este colectivă, cuantificatorul universal leagă toate elementele din domeniul de referință a lui NOI («**noi₁** credem ceva; **noi₂** suntem irezistibili» unde noi₁ = noi₂). Cele două ocurențe ale lui noi sunt deictice. În această interpretare, locutorul consideră irezistibil grupul din care face parte, toți împreună. În (c) lectura este distributivă: cuantificatorul universal leagă pe x (element ce face parte din mulțimea desemnată de noi), x fiind o entitate despre care locutorul consideră că este irezistibilă. În această a doua interpretare, a doua ocurență a pronumelui noi funcționează ca o variabilă individuală legată de cuantificatorul universal, în sensul că x face parte din mulțimea entităților desemnate de pronumele noi.]

Sensul distributiv al pronumelui noi ca variabilă individuală legată este încă mai clar într-un exemplu ca (48), care permite numai lectura distributivă:

(48) PAUL: «- Ion și cu mine, noi₁ credem (fiecare) că **[pro_{noi}]** vom fi aleși în funcția de președinte al consiliului de administrație » (unde noi₁ = noi₂)

[Deoarece numai o singură persoană poate fi aleasă președinte al unui consiliu de administrație, este clar că propoziția de mai sus are numai un sens distributiv: proprietatea a fi președinte al consiliului de administrație va fi o proprietate numai a unui element al grupului. A doua ocurență a lui noi (noi₂) este o anaforă deoarece faptul că Ion face parte din mulțimea desemnată de noi este cunoscut numai datorită ocurenței numelui propriu în propoziție. Cum se întâmplă de obicei în cazul anaforelor, pronumele moștenește trăsăturile de număr și persoană ale antecedentului.]

În plus, în folosirile anaforice, pronumele personale de persoana întâi și a doua la plural pot avea mai multe tipuri de antecedenti, după cum am arătat în secțiunea precedentă:

(49) a. I-am spus **[pro_{eu}]** nevastei mele că **[pro_{noi}]** suntem în întârziere.

b. Ți-am spus **[pro_{eu}]** că **[pro_{noi}]** suntem în întârziere.

c. I-ai spus **[pro_{tu}]** că **[pro_{voi}]** sunteți în întârziere.

d. Femeia pe care o iubesc vrea ca să **ne** căsătorim.

[*Pronumele noi și voi în propozițiile de mai sus au mai mulți antecedenti, deoarece proprietatea a fi în întârziere privește: în (a) pe locutor și pe soția locutorului; în (b) pe cei doi interlocutori; în (c) pe interlocutor și pe o altă persoană. În (d) acțiunea viitoare de a se căsători privește pe locutor împreună cu femeia pe care o iubește.*]

Exemplele sunt și mai clare în cazul propozițiilor în care cuantificatorul apare explicit:

(50) a. Fiecare femeie pe care o admir vrea [**pro**_{ea}] să **ne** căsătorim [**pro**_{noi}].

b. $\forall x$ [[femeie(x) $\wedge$ admira(EU , x) $\rightarrow$ x vrea x și EU ne căsătorim]

[*În această frază noi este o variabilă având denotația constituită din perechi de persoane formate din locutor și fiecare femeie pe care locutorul o admiră. În acest caz, noi este parțial legat de expresia cuantificațională universală fiecare femeie în sensul că acest cuantificator universal 'alege' pe cel de al doilea membru al perechii, în timp ce primul membru, locutorul, este determinat deictic. Toate aceste informații se găsesc în formula (b).]*

Situația legărilor parțiale conduce la formarea unui fel de 'anaforă infidelă', care nu copiază pur și simplu trăsăturile de persoană și număr ca în (50). Pentru o descriere formală a acestor caracteristici Hotze Rullmann (2004) propune să se considere că fiecare pronume este un indice, după principiile următoare:

(51) Dacă *pro* este un pronume denotând un indice individual i , atunci *pro* este la singular și atunci

a. *pro* este la prima persoană (*eu*) ddacă⁵ $i = L$ (L = locutorul);

b. *pro* este la persoana a doua (*tu*) ddacă $i = A$ (A = auditorul);

c. *pro* este un pronume de persoana a treia (*el*, *ea*) și i nu-l desemnează nici pe locutor nici pe auditor;

(52) Dacă *pro* este un pronume denotând un ansamblu de indici individuali i , atunci *pro* este un plural și

a. *pro* este la persoana întâi (*noi*) ddacă $L \in i$,

b. *pro* este la persoana a doua (*voi*) ddacă $L \notin i$ și $A \in i$;

c. *pro* este la persoana a treia (*ei*, *ele*) ddacă $L \notin i$ și $A \notin i$. (Rullmann 2004: 166)

3.1.3. Folosiri apelative speciale

S-a constatat că pronumele interlocutive (mai ales cele alocutive) sunt folosite nu numai pentru a desemna o persoană (folosire referențială) sau pentru a i te adresa (folosiri apelative⁶).

(53) a. Dănuț le ajunse din urmă. «- Voi... voi sunteți niște fete! le aruncă el cu glasul înecat de indignare.» «- Nu-i adevărat! » bătu din picior Olguța, răzbită de insultă. «- Nici nu mai încapă vorbă. Tu ești băiat » , interveni domnul Deleanu. «Singura noastră fetiță e Monica. Așa-i, Monica?» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 6)

b. PROFESORUL: Mă! prostovane! **tu ăla ghe colo...** Spune-ne tu doară: ce iaște ființă și ce iaște lucru, mă? (= Mă prostule! **tu ăla de colo...** Spune-ne tu deci : ce este ființă și ce este lucru, mă?) (I. L. Caragiale, *Un pedagog de școală nouă*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

c. «- Unde sunteți domnilor? Ieșiți dracului din găurile alea, n-auziți că vorbesc cu **voi**?» (Matei Vișniec, *Paparazzi*, 1997, pag. 70)

[*În primul exemplu, (a), tu este folosit 'normal' ca deictic simbolic. În (b) și (c) pronumele la singular și cel la plural sunt folosite ca apelative, locutorul atrage atenția interlocutorului sau interlocutorilor că mesajul le este adresat.*]

Dacă participanții la discurs nu sunt față în față, pot apărea nu numai dificultăți în identificarea interlocutorului, dar și modificări în folosirea pronumelor sau în alegerea persoanei verbului. De exemplu în scris locutorul poate alege să acorde verbul substantivului *subsemnatul* la prima sau la a treia persoană, deși în cereri actualmente se manifestă preferința pentru acordul verbului la persoana întâi, ceea ce întărește tendința acestui cuvânt de a se comporta ca un pronume desemnând pe locutor:

⁵ Reamintim că forma *ddacă* reprezintă o prescurtare a expresiei logice *dacă și numai dacă* și corespunde în engleză prescurtării *iff* și în franceză formei *sii*.

⁶ Deoarece în lingvistica românească termenul 'apelativ' are mai multe sensuri, precizăm că îl folosim în sensul de «formă lingvistică de adresare».

(54) a. Dacă-ți spune **subsemnatul**, te rog să-l crezi. (*Dex on line*)

b. CERERE Subsemnatul ... domiciliat în...**solicit** un cod ISBN pentru lucrarea... autor ..., editată în anul... Acest cod ISBN îl **solicit** în calitate de... **Menționez** că lucrarea nu va fi realizată cu ajutorul unei edituri.

c. Un scriitor de geniu ar da bir cu fugiții dacă cineva i-ar pretinde un asemenea efort colosal. Cât despre **subsemnatul**, mediocritatea, insignifianța și, poate, conformismul la care nu **sunt dispus să renunț** cu una cu două, **mă obligă să aleg** tăcerea. (A. O. Kenada, *Cele 6 scrisori ale lui Zeppelin N.*, în *Antologia Liternet2002* vol. 4, pag. 158)

[În toate aceste exemple locutorul este numit de cuvântul subsemnatul: în (a) verbul este acordat la persoana a treia; în (b) și (c) acordul este la persoana întâi, ceea ce întărește statutul pronominal al acestui item.]

În cazul conversațiilor telefonice, de multe ori interlocutorul sau apelantul este identificat cu o instituție, cu o familie, etc. Chiar când locutorul folosește numele unui individ, uneori verbul este la persoana a treia, deși e vorba de interlocutor. Uneori întâlnim și alte folosiri speciale ale pronumelor deictice:

(55) a. «- Alo? **Casa Marinescu**? Da, la mulți ani, firește... **Miliția**... Nu, nu-i o glumă, rămâneți, vă rog, la aparat.» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *O bombă pentru revelion*, 1981, pag. 82)

b. «- Domn Mitică! Domn Mitică, vino repede! M-am nenorocit! Nevastă-mea! A omorât-o! Nenorocitu' dracu' [...] prinde-l dom-le, că altfel intru în păcat...». Fane revenindu-și: «- Alo! Stai dom-le o clipă. Cine dracu ești și de unde dai telefon? Alo! Alo! Calm, domnule! Fii calm și spune mai întâi cine ești ...» «- **Alo! Nu-i dom Mitică**? Mitică Achițeni? » «- Nu, domnule. **Aici e sergentul major de jandarmi Fane**... ăăă Ștefan Ochiosu, adjunctul șefului de post.» (Cătălin Dan Cărnaru, *Povestiri aproape reale*, pag. 117-118)

c. «- Alo...» «- Bună seara, Adrian.» [...] «- Bună seara... **Cum te cheamă?** » «- **EU**» «- Nu-i de-ajuns... [...]» «- Ba da. Deocamdată...» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Telefonul din Bikini*, 1999, pag. 4)

[Regăsim în aceste exemple câteva caracteristici ale convorbirilor telefonice: cel care telefonează se asigură că nu a greșit numărul cu formule interogative de tipul (acolo e) casa / familia Marinescu?, iar inițiatorul convorbirii, dacă vorbește ca angajat al unei instituții, numește acea instituție în loc să se prezinte (în (a) (aici e) Miliția); exemplul (b) ilustrează același tip de modificări, chiar dacă este vorba de instituții, ci de persoane: vorbitorii se recomandă sau își identifică interlocutorul cu forme ale verbului la persoana a treia (aici e sergentul major de jandarmi Fane în loc de **sunt** sergentul major); în exemplul (c) avem o curioasă folosire a pronumelui de persoana întâi eu, din partea unui locutor care refuză să se identifice, în ciuda solicitării explicite a interlocutorului.]

În cazul interlocutorului, Levinson (1983) arată că uneori se face o distincție între vorbitor sau interlocutor și sursă:

(56) a. [**Situație**. În avion, stewardesa vorbește pasagerilor]

STEWARDESA: Începem coborârea, vă rog să vă puneți centurile!

b. [**Situație**. Un credincios în timpul spovedaniei]

«- Părinte, iertare, că am păcătuît!»

[În (a) stewardesa este locutorul, dar ea vorbește în numele pilotului comandant al avionului; în (b) credinciosul cere iertare preotului, dar el de fapt adresează expresia căinței sale lui Dumnezeu.]

Pronumele personale, care sunt printre cuvintele cele mai frecvente ale unei limbi, pot să dobândească în comunicare valori multiple: se pot substitui unele altora, pot avea valori inclusive sau exclusive, deictice sau anaforice, etc., pentru a nu vorbi de diferitele folosiri stilistice (ironice, politicoase, nepoliticoase, familiare, hipocoristice, etc.).

3.2. Posesivele

După cum se știe, posesivele (pronume sau adjective) exprimă o relație de apartenență între două clase de entități, posesorul și obiectul posedat, fiind echivalentul unei sintagme nominale cu structura SN_{obiect posedat} + (a) + Substanti-Genitiv_{posesor} (*Maria are o casă, **casa ei**... = casa Mariei; Maria are trei case, o casă **a ei**... = o casă a Mariei*).

(57) a. (Maria nu știe unde a pus cartea, dar) **cartea ei** este în servietă

b. (Tu nu știi unde ai pus cartea, dar) **cartea ta** este în servietă.

[Sintagma nominală cartea ei poate fi parafrazată cu sintagma cartea Mariei, iar cartea ta semnifică 'cartea interlocutorului'.]

Din punct de vedere morfo-sintactic, posesia se exprimă în limba română printr-un ansamblu de structuri, pe care Vasilescu (2008) le grupează în patru categorii:

(i) posesia ‘tare’, realizată prin posesive, adjective și pronume (*satul meu, acest stilou al tău, cartea sa/ lui/ ei, camerele lor*, etc.);

(ii) posesia ‘slabă’, realizată prin așa-numitul ‘dativ posesiv’ (*mi-am pierdut cheile* = ‘am pierdut cheile mele’) sau ‘acuzativ posesiv’ (*mă doare capul*) în care cliticul este complement posesiv (Rădulescu-Sala 2008);

(iii) posesia ‘deviată’, exprimată prin clitice la dativ adnominal (*tot mai citesc frumoasa-ți carte*, Vlahuță) sau prin pronumele personal accentuat precedat de prepoziția *la*, în structuri de tip locativ (*la mine în casă, la tine în buzunar, la noi în țară*);

(iv) posesia ‘implicită’, care rezultă cumva din context, în urma unui proces de deducție, în fraze de tipul *felicitări pentru ultima ta publicare, am văzut cartea* (= *cartea ta*) *în librărie*. (Vasilescu 2008: 233); acest tip de posesie are un caracter anaforic evident.

Structurile (i)-(iv) sunt (cvasi)-sinonime, vorbitorul având libertatea de a alege una dintre aceste forme: *am văzut cartea ta, ți-am văzut cartea, am văzut cartea-ți, am văzut cartea*, sau *în camera ta, în camera-ți, la tine în cameră*. poate mai puțin posesia ‘deviantă’ care are caracter arhaic și poetic. Nu toate combinațiile sunt posibile, de exemplu, de multe ori în cazul posesiei inalienabile se folosește numai construcția cu dativul posesiv: *îmi țiue urechile* vs. **țiue urechile mele* (Rădulescu Sala 2008: 467). Propozițiile ce acceptă construcțiile cu dativ și acuzativ posesiv nu pot fi folosite de obicei cu construcțiile de posesie ‘deviată’ (propoziția *mi-am găsit cheile* nu este echivalentă cu *am găsit la mine cheile*).

3.2.1. Folosiri deictice

Posesivele de persoana întâi și a doua sunt de obicei deictice, în sensul că posesorul este un participant direct la discurs:

- (58) a. «- Măriile-voastre, am onoare pentru ca să vă recomand familia **mea**: consoarta **mea**, copiii **mei**, amicul **meu**! (I. L. Caragiale, *35 de minute* în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. «- Încă mai ai gură să întrebi?! acestea-s faptele **tale**; m-am luat după capul **tău** cel sec și m-am dus pe coclauri să-ți aduc copii de suflet. Și acum, iaca în ce chichion am intrat!» (Ion Creangă, *Povestea porcului*, 1876, Wikisource)
- c. El păru a se gândi. Apoi adause: «- Mă mir însă că d-l Comăneșteanu caută bani în orașul **nostru**, mic și fără capitaluri, când ar putea să găsească așa de ușor la București.» (Duiliu Zamfirescu *Tănase Scatiu*, 1895, Wikisource)
- d. Voi, băieți, căutați a profita de știința bunului **vostru** profesor și nu uitați că de la voi așteaptă mult patria, România, pentru viitor! (I. L. Caragiale, *Un pedagog de școală nouă*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[În aceste exemple, elementul deictic este reprezentat de posesor: în (a) este vorba despre familia, nevasta, copiii și prietenul locutorului; în (b) faptele și gândirea (exprimată metaforică prin cap) aparțin interlocutorului; orașul din (c) este cel în care locuiește locutorul, iar în (d) inspectorul școlar se adresează grupului de elevi ai profesorului Rostogan, deci grupului de interlocutori.]

În limba populară și familiară, adjectivele posesive pot forma corp comun cu substantivul (posesivul conjunct), mai ales în cazul numelor de rudenie:

- (59) a. Pe acest deal, Smarandă, am fugit în vremea zaverii, cu mă-**ta**, cu tine și cu frate-**tău** Ioan, de frica unei cete de turci, care se bătuse chiar atunci cu volintirii la Secu și apoi se îndreptară spre Pipirig, după jefuit. Iar pe soră-**ta** Ioana, de grăbit ce-am fost, o uitasem acasă, pe prispă, în albiuță. (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)
- b. MACHE: «-Cusur, necusur, numaidecât să-mi spui la cine a făcut infamul aluzie?» LACHE: «- Vrei numaidecât să știi?» MACHE: «-Da!» LACHE: «-La Fănică.» MACHE: «- La bărbatul sorii nevastii-**mi**! la cumnatu-**meu**?» LACHE: «- La Fănică, la cumnatu-**tău**.» (I. L. Caragiale, *Amici*, în volumul *Momente și schițe*, 1901 Wikisource)

[Caracterul deictic al posesivului se menține, în (a) locutorul vorbește despre mama, fratele și sora interlocutorului; în (b) este vorba de soția și cumnatul lui Mache, desemnate de pronume de persoana întâi când vorbește Mache, și cu cel de persoana a doua când vorbește Lache.]

Posesivele au și forme corespunzătoare pronumelui de politețe, care țin de același deictic social, atitudinea locutorului față de interlocutor fiind determinată de reguli de conduită ale societății în care trăiește:

- (60) a. Ia ascultă-mă, tânărule, zic eu... Știi cât am ținut la răposatul **dumitale** tată, bunul meu prieten, știi cât țiiu la mama **dumitale** și la dumeata, ascultă-mă... (I. L. Caragiale, *Greu de azi pe mâine*, Wikisource)
- b. «- Mergem? e târziu, știi?» «- A cui e vina?» «- A mea, fiindcă n-am venit la vreme, și **a dumitale** fiindcă te-ai gătit prea mult.» (Duiliu Zamfirescu *Viața la țară*, 1894, Wikisource)
- c. «- N-am de gând să vă rețin. Este o chestiune care se referă, ca să zic așa, la condiția **dumneavoastră** profesională.» (Rodica Ojog-Brașovreanu, *Om de la capătul firului*, 1973, pag. 2)
- [Aceleste fraze exemplifică o adresare politicoasă a vorbitorului care desemnează în (a) pe tatăl și pe mama interlocutorului, se referă la vina interlocutorului (în b) sau. (în c) condiția profesională a interlocutorului cu posesivul dumitale, respectiv dumneavoastră.]
- Caracterul deictic al posesorului se păstrează și în cazul celorlalte forme de exprimare a posesiei: putem găsi folosiri deictice ale dativului posesiv în (61), a posesiei ‘deviate’ în (62) sau a posesiei implicite în (63):
- (61) a. «- Ei, domnule, am și eu un foc la inima mea. Ne-a prins războiul pe meleagurile astea și n-am apucat barem să-**mi** mai văz țiganca o dată... Că eram luați numai de șase zile când m-a “concintrat”.» (George Topârceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, 1916, Wikisource)
- b. «- Ce **vă** mai fac copiii, bărbatul?» «- Mulțumesc, doamna doctor, băiatu’ ăl mare-a terminat armata, e parchetar pe șantier, ăl mic e la liceul tehnic.» (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 2)
- c. Necazul cel mai mare era că, după cum am spus, nota asta se aduna la media generală de absolvire a seminarului pedagogic universitar, unde **ne** făceam ucenicia de profesori. (Grigorie Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 14)
- [Pronumele în dativ îmi din (a) se referă la nevasta locutorului, cel din (b), vă, este o formă de politețe, prin care vorbitorul se referă la membrii familiei interlocutorului, iar pronumele în dativ ne din (c) desemnează ucenicia unui grup de persoane din care face parte și locutorul.]
- (62) a. «- În decembrie ’68, când a fost pus în libertate, l-am primit **la mine** în casă, aici. Era dureros gândul și totuși reflectam că un an de penitenciar trebuia să-l fi scuturat puțin.» (Rodica Ojog-Brașovreanu, *Om de la capătul firului*, 1973, pag. 24)
- b. «- Ce socrule, mă!» sari Vasile, jumătate glumeț, jumătate furios. «Eu să-ți zic ție «socrule», ca vad ca nevastă-**ta-i** mai mult **la mine** decât **la tine**!» (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920, pag. 201)
- c. «- Ți-e frică», urmă Ghiță, trecându-și cu amândouă mâinile printre peri în sus. «Ți-e frică și nu ți-e rușine să-ți chemi oamenii într-ajutor». «- Se înțelege că nu», răspunse Lică zâmbind. «Mi-ar fi rușine dac-aș veni fără dâșii **la tine**.» (Ion Slavici, *Moara cu noroc*, 1880, Wikisource).
- [Sintagmele la mine și la tine desemnează în aceste exemple casa locutorului, respectiv a interlocutorului.]
- (63) a. Și cum stam eu acum și mă chiteam în capul meu că șarpe cu pene nu poate să fie, după cum auzisem, din oameni, că se află prin scorburi câteodată și șerpi, unde nu mă îmbărbătez în sine-mi și iar **bag mâna** să scot pupăza... (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)
- b. Dacă ar fi să vorbim de o cameră nouă, altfel decât aceasta în care mă aflu acum, și nu aici, în cameră, ci undeva, într-o pădure, de exemplu, am lua punct de plecare tot camera asta. Am reconstitui-o **în cap** imediat: acești patru pereți, acest tavan, aceste podele, aceste uși și ferestre, această mobilă. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 288)
- [În sintagmele evidențiate, adjectivul posesiv lipsește fiind prezent numai obiectul posedat dar din ansamblul frazei se înțelege că este vorba despre mâna, respectiv despre capul locutorului. Sunt cazuri clare de posesie implicită deictică.]
- Posesivele deictice pot fi întâlnite într-o serie de folosiri speciale, după cum am putut constata din examinarea corpusului:
- posesivul de persoana întâi poate apărea în formule fixe folosite ca apelative ale interlocutorului:
- (64) a. «- **Domnul meu**» îl întreb, după ce-i mulțumesc de atâta amabilitate «cum îți explici d-ta obiceiul ăsta de a scrie scrisori anonime?» «- E foarte ușor de explicat... » (I. L. Caragiale, *Antologie*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. Generalul îl privi mai atent pe Felix, îl apucă de bărbie și păru încântat. Lui Felix, apucatul ăsta de bărbie i se făcuse nesuferit. Otilia, Georgeta, bărbăți, femei, toți îl luau de bărbie, ca pe un copil mic. «- **Dragul meu**, te felicit», răsă generalul, nemaigăsind ce să spună. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 2, pag. 7)

- c. «- **Doamnele mele**», m-am trezit eu spunându-le, «cred că eu am făcut copiii ăștia, și pe primul și pe-al doilea, fiindcă nu sunt atât de optimistă și-atât de echilibrată ca dumneavoastră. » (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 66)

[*Apelativele însoțite de adjectivul posesiv de persoana întâi pot fi o manifestare de cordialitate, ca în (a), de afecțiune, ca în (b) sau de distanță ironica, ca în (c).*]

Posesivele de persoana a doua, singular sau plural, sunt parte integrantă a anumitor formule apelative, stabilite conform unui protocol ce privește capetele încoronate, prinți, șefi de stat, ambasadori, membri ai ierarhiei bisericii, etc.:

- (65) a. «- Pe ei, copii! » strigă îndreptându-se către lefegii, și întorcându-se la preoți: «**Sfințiile-voastre**, urmați-vă datoria!» (Alexandru Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*, 1860, Wikisource)
- b. Lăpușneanul mergea alături cu vornicul Bogdan, amândoi călări pe armăsari turcești și înarmați din cap până în picioare. «- Ce socoți, Bogdane», zise după puțină tăcere, «izbândi-vom oare? » «- Să nu te îndoiești, **măria-ta**, răspunse curtezanul, țara geme subț asuprirea Tomșei. (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*, 1860, Wikisource)
- c. «- Cât pentru mine unul, cum vreți... dar mi se pare/ Că nu prea sunt puternic, căci pătimesc de tuse. » / Vulpea era aproape: «- Ce-are a face! » răspunse./ «**Înălțimea ta** ești/ Oricât de slab poștești. » (Grigore Alexandrescu, *Dreptatea leului*, în volumul *Fabule*, 1838, Wikisource)

[*Aceste formule, toate deictice, reprezintă moduri ceremonioase de adresare către preoți în (a), către voievozi în (b), către regi în (c), unde vulpea, unul dintre curteni, vorbește cu leul, regele animalelor.*]

- adjectivul posesiv deictic este în unele situații folosit cu valori apropiate de cele ale dativului etic, exprimând afecțiunea, sau, dimpotrivă, dezaprobare față de o anumită persoană. În textele narative, uneori posesivul are rol de tematizare, de a pune în evidență personajul ce se află în centrul povestirii. Cel mai frecvent în această folosire întâlnim pronumele de persoana întâi:

- (66) a. Până la București, am mai auzit destule. Pe la Chitila, am îndrăznit să-l întreb pe **omul meu** ce e de felul lui. Am aflat... E voiajor... în branșa ilustrate, poștale... (I. L. Caragiale, *Așa să mor*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. «- Aracan de mine, maică, da' tot învață? Ce-a mai ieșit și moda asta cu învățătura până la adânci bătrânețe!... Uite, eu pe Tănase **al meu** l-am pus la treabă de mic copil, și slavă lui Dumnezeu, băiatul a ieșit bun, treaba treabă, plimbarea plimbare.» (Duiliu Zamfirescu *Viața la țară*, 1894, Wikisource)
- c. «- Îți foarte mulțumesc, **dragul meu iubit**, îi răspunse atunci broasca. Cuvântul tău a sfârșit toate farmecele ce mă țineau înlănțuită. Tu ești ursitul inimii mele. Pe tine te voi urma până voi avea viață în mine.» (Petre Ispirescu, *Broasca țestoasă cea fermecată*, în volumul *Basmele românilor*, 1879, Wikisource)

[*În (a) autorul evidențiază că se referă la persoana aflată în centrul narațiunii sale. În (b) și (c) avem a face cu folosiri afective.*]

Și formele la celelalte persoane pot fi folosite pentru emfaticizarea subiectului conversației sau persoana aflată în centrul ei, sau pentru exprimarea atitudinii locutorului (afecțiune, distanță ironică, etc.) deși astfel de utilizări se întâlnesc mai rar:

- (67) a. «- Voi vorbiți și scrieți numai pentru voi, numai între voi», continuă Eleazar mai aprins. [...] «Ce înțeleg **milioanele de români** care nu vă cunosc personal și nu vă cumpără cărțile, ce pot înțelege ei din toată flecăreala voastră spirituală?» [...] «- Dragă prietene», începu calm Dragu, «despre Goethe știu mult mai puțini oameni decât despre Ramon Novarro : despre un Eddington sau Bergson, infinit mai puțini decât despre Camera. Ce spui tu e cu desăvârșire absurd. Este firesc ca **milioanele tale de români**, sau de englezi, sau de ruși să nu ne înțeleagă ce vorbim și ce scriem. » (Mircea Eliade, *Huliganii*, 1935, pag. 93)
- b. Se-nsera și lampel vagonului nu se aprinseseră. Atunci trec prin imaginația mea toate reminiscențele romantice, toate istoriile de briganzi în drum de fier... vrea să mă sugrume banditul!... și n-apucă junele **nostru** să întinză mâna cu batista spre gâtul meu și sar în picioare și încep să țip desperată. (I. L. Caragiale, *În tren accelerat*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- c. ZOE (*plânsă*): Tu nu înțelegi, tu nu simți! Peste câteva minute se sfârșește alegerea și se proclamă deputat **al vostru** Dandanache; (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Wikisource)

[*În (a) adjectivul posesiv tăi subliniază subiectul discuției; la fel și nostru din omul nostru (al autorului și al cititorilor) subliniază faptul că este vorba despre același personaj ce se află în centrul narațiunii; în schimb Zoe exprimă prin posesivul al vostru, emfaticizat de dislocarea la stânga (al vostru Dandanache în loc de Dandanache*

al vostru) detașarea și dezaprobarea pentru candidatura lui Dandanache, susținut și de soțul ei și de amant; ea ar fi preferat să fie candidat Cațavencu.]

- folosiri generice, și ele relativ rare:

- (68) a. Privea pe fereastră aproape fericit. Nu începuse să plouă; vântul bătea mai slab, văzduhul se încinsese iarăși, se auzeau tunete încă prea depărtate. Să fii acum la câmp, să ai toată roata cerului deschisă deasupra capului **tău**, să poți sorbi... (Mircea Eliade, *Huliganii*, 1935, pag. 45)

b. Ține în secret aurul **tău**, crezul **tău** și locul spre care te îndrepti. (Maximă)

c. Dacă îmi place, e **al meu**. Dacă cred că e **al meu**, e **al meu**. (*Legile lui Murphy*)

[În (a) persoana a doua se referă la orice om aflat în condițiile descrise de enunț; sfatul din (b) este cu valoare generală, tu fiind echivalent cu oricine, orice om; enunțul (c) este o prezentare ironică a lăcomiei și rapacitatea omenească, cele două propoziții se referă la orice membru al societății.]

Ca orice alt element al limbii cu sens plin, și pronumele de persoana a treia poate fi folosit deictic, dacă desemnează un obiect ce se găsește în contextul imediat al comunicării și este indicat cu un gest de locutor (folosire deictică ostensivă):

- (69) a. OANA: Ah! Tu dormi, Oană, și Cătălin plânge! ȘTEFĂNIȚĂ: Luați-**o** d-aici! OANA: Viforul care a început va răsturna mândria Moldovei!... (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Viforul*, 1910, Wikisource)

b. La un moment dat, unul își amintește de Crăcănel și-ntreabă în ciudat: «- Mă, dar ce naiba e cu Crăcănel, de nu mai vine o-dată? » La care, un glas nasal și sacadat răspunde din spatele lor, cu o ironie dârză și răutăcioasă: «- Uite-**l** și pe Cră-că-nel! » Nu mai este nevoie, cred, să spun că era chiar Crăcănel, care venise tipa-tipa, neuzit de nimeni, și căruia, fără să vrea, îi ajunsese la urechi întrebarea drăgălașului său elev. (Grigore Băjenaru, *Cîșmigiu*, 1942, pag. 10)

[Pronumele personal în acuzativ o se referă la Oana, pe care soldații trebuie să o îndepărteze la ordinul lui Ștefăniță Vodă; în (b) locutorul îl indică pe profesorul ce a intrat în clasă neobservat cu pronumele îl însoțit de un gest. Ambele folosiri sunt deictic ostensive.]

3.2.2. Folosiri anaforice

Folosirile anaforice ale posesivelor sunt frecvente. Adjectivele posesive se caracterizează prin diferențieri de acord: dublu acord în cazul formelor *său*, *sa*, *săi*, *sale* care preiau persoana a treia a posesorului și genul și numărul obiectului posedat. În schimb formele *lui*, *ei* și *lor*, ce provin din forme ale pronumelui personal, marchează nu numai persoana posesorului dar și numărul (singular, *lui*, *ei* sau plural *lor*). Formele de singular fac și diferența de gen, *lui* fiind masculin iar *ei* - feminin.

- (70) a. Doamna L. se hotărî să taie scurt nefericita ei experiență domestică reducând balconul la banalele **sale** rosturi și timpul **său** de studiu la intervalele rămase în afara așteptării produselor alimentare. (Ana Blandiana, *Zburătoare de consum*, în *Antologia Liternet2002*, vol.1, p. 16)

b. Am cronometrat până și în visele mele în încercarea de a găsi vreo periodicitate, în zadar, deși era asemenea unui mecanism de ceas, mașina se comporta haotic. Rostul **ei** îmi scăpa cu desăvârșire. (Florin Cojocaru, *Mașina de scris*, în *Antologia Liternet2002*, vol.1, pag. 55)

c. «- David al meu are de gând să mă bage de vie în mormânt, cu apucăturile **lui**, cum văd eu. Încă ce rană-i pe dânșii, sărmanii băieți! Cum i-a mâncat râia prin străini, mititeii!» (Ion Creanga, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

[Adjectivele său și sale din (a) se referă la rosturile și la timpul de studiu al doamnei L, pe care o reiau anaforic; în (b) rostul ei înseamnă rostul mașinii, iar posesivul este din nou anaforic; apucăturile despre care vorbește bunicul naratorului, Nastasia, în (c) sunt apucăturile lui David, bunicul povestitorului, reluat de frază de posesivul lui.]

Și în cazul posesiei anaforice este posibil să întâlnim posesia 'slabă', cu un complement posesiv în dativ:

- (71) a. Stănică și Olimpia ajunseră și intraseră în casa lor, și Olimpia **își** aruncase blana de vulpe pe marginea unui scaun și se dezbrăca, obosită. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 2, pag. 8)

b. Miclescu **își** ciupi bărbia hotărâtă, despicată. Aruncă într-o băltoacă țigara din care nu fumase nici măcar jumătate. (Ojog-Brașoveanu, *Anonima de miercuri*, 2008, pag. 43)

- c. «- Bună seara, Pavele. Hai intră!» «- Credeam că... m-ai uitat» zise, în timp ce-și pune valiza și treniul pe lădița de pantofi a cuierului din vestibul. O clipă ezitase asupra persoanei la care să folosească verbul. Îi întinse florile. (Ileana Vulpescu *Arta conversației*, 1982, pag. 49)

[În toate aceste exemple forma pronominală în dativ își are valoare posesivă: este vorba despre blana Olimpiei în (a), de bărbia lui Miclescu în (b) sau de valiza și treniul lui Pavel în (c). Toate sunt anaforice, reluând o parte a informației exprimate de antecedent.]

Construcția posesivă numită ‘deviantă’ este folosită și cu formele anaforice:

- (72) a. Ceva mai târziu, un coleg de clasă mi-a spus că **la el în baie** lumina nu mai funcționează și că de acolo, noaptea cineva fluieră îngrozitor. (Marian Coman, *Ușa de la baie*, în *Antologia Liternet2002*, vol. 3, pag. 123)

- b. - O să se supere, îi zise el [Gheorghe] sâmbătă pe la prânz, preoteasa pe mine că mi-ai făcut cinstea de a veni la casa mea. Nu-i vorbă, puțin îmi pasă. Supărarea vine și trece, iar noi tot oameni rămânem. Dar tot n-ar fi rău să mergem și pe **la ea**, ce zici? (Ion Slavici, *Mara*, 1880, pag. 34)

- c. «- Unchiule, [...] voiam să te întreb: fiica ta, care a murit... » «-Luiza, da, Andrei, era copilul lui Filip. Când am intrat **la ei în casă**, atunci după închisoare, mi-a spus tată...» (Aureliu Busuioc, *Unchiul din Paris*, 1973, pag. 62)

[Construcțiile la + pronume personal au aici sens locativ și posesiv: în (a) la el (în baie) înseamnă ‘în baia colegului de clasă’, la ea, din (b) înseamnă ‘la preoteasa acasă’, în (c) la ei (în casă) înseamnă ‘în casa Luizei și a familiei ei’.]

În condițiile unor structuri speciale ale sintagmei nominale (substantiv cu predeterminant de tipul *această carte a lui/ această carte a lui Ion*) și întotdeauna cu formele pronominale, exprimarea posesiei implică ocurența așa-numitului ‘articol posesiv’, *al, a, ai, ale*, care, pentru obiectul posedat, preia informațiile de gen și număr ale antecedentului său:

- (73) a. Deși plină de școlari, vasta clădire a Liceului Lazăr din București amuțise. Din ea nu s-auzeau decât zvonurile de-afară: gemătul lung **al tramvaielor**; vociferările ritmice **ale oltenilor** cu zarzavaturi, fructe și cărbuni; și în răstimpuri, prin flacăra albă a verii, corul crud și anarhic **al vrăbiilor** din Cișmigiu. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 2, pag. 1)

- b. Cu toate astea, fiindcă sunteți rudă cu d-l Comăneșteanu, socot că pot să vă spun că așa este: avem o poliță **a domniei sale**, iscălită în alb, și suntem autorizați de corespondentul nostru din București s-o negociem pentru 15 mii de lei. (Duiliu Zamfirescu *Tănase Scatiu*, 1895, Wikisource)

- c. Dar cum moșneagul avea o memorie precisă a cazurilor și un simț al comparației și previziunii care nu dădea greș, s-a lăsat cu bună știință subjugat de apariția veselă și cuceritoare **a lui Tic**, trecându-l în rândul favoriților. Adică i-a acordat în sinea lui un mare viitor. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 1, 1956, pag. 2)

[Este evident că cele două ocurențe ale unității *al din* (a) reiau anaforic substantivul *geamăt*, respectiv *cor*, iar *ale* – substantivul *vociferări*; în (b) elementul *a* este coreferențial cu substantivul *poliță*, iar posesorul este desemnat printr-un pronume de politețe; în (c) posesorul este desemnat de un nume propriu, *Tic*, iar *a* reia substantivul *apariția*.]

În cazul în care pronumele semi-independent *al, a, ai, ale* introduce un posesiv deictic, atunci respectiva sintagmă nominală are simultan un element deictic (posesorul) și un element anaforic (obiectul posedat):

- (74) a. AVOCATUL (*scoate batista lui neatinsă din buzunarul redingotei și o dă clienței*): Pofțiți, doamnă... TÂNĂRA (*ia batista, se șterge la guriță; apoi dându-o înapoi*): Opoponax? AVOCATUL: Da, parfumul meu favorit. TÂNĂRA: Ș-al meu. (roșește.) AVOCATUL (*încântat*): Ș-al dumitale!... (*Se apropie mai tare de ea și o privește adânc, punând apăsător batista pe buzele lui.*) (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, Art. 214, Wikisource)

- b. «- Poate-i zice că și rațele de pe apă sunt **ale voastre**, și toporul meu din fundul iazului. V-oi învăța eu pe voi să puneți stăpânire pe lucrurile din lume, cornoraților! » (Ion Creangă, *Dănilă Prepeleac*, 1876, Wikisource)

- c. Trenul intră în gara Vaslui. Zărindu-l pe domnul Deleanu, doi domni care soseau încercuți de tregheri cu bagaje se opriră cu brațele deschise și figuri beate: «- Tu, Iorgule! » «- Eu, Iancule! » «- Și noi mergem la București, solo! Organizăm o partidă monștră! **Al nostru** ești! Avem și un vinăț! » «- Regret, dragă! Călătoresc cu fiică-mea.» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 2, pag. 67)

[În (a), unitatea *al* reia anaforic substantivul *parfumul*, în timp ce pronumele posesive *meu* și *dumitale* desemnează pe locutor, respectiv pe interlocutor; în (b) posesivul *vostru* se referă la interlocutori, iar *ale* reia anaforic substantivul *rațele*; în (c) *al* este coreferențial cu domnul Deleanu, iar *nostru* desemnează pe locutor și pe tovarășul lui de călătorie.]

Uneori antecedentul unității *al, a, ai, ale* nu este explicit exprimat, însă poate fi ușor dedus din context. Este o variantă a anaforei asociative (Kleiber 2001):

- (75) a. MUȘTERIUL: Frate... o fi târziu?... că pe-**al meu** l-am dat să-l dreagă... NAE: Unu fără un sfert. MUȘTERIUL: Umbli regulat? (I. L. Caragiale, *CFR*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. În toamna lui 87 m-am dus la Iași să-ncep facultatea, la seralul Iseului, economia industrială, dar n-am rezistat mai mult de două săptămâni la viața de cămin, cu colegi parcă transferați de la Socola. **Ai mei** m-au înțeles, după ce i-am asigurat că era o formalitate reușită la zi din anul viitor. (Cătălin Gavrilu, *e-taclale*, în *Antologia Liternet2002*, vol. 2, pag. 5)
- c. TRAHANACHE (*cătră Cațavencu, care a coborât spre el și Tipătescu*): Și așa zi, ai? **d-ai noștri**, stimabile? bravos! mă bucur. CAȚAVENCU: Venerabile neică Zahario! în împrejurări ca acestea (*mișcat*) micile pasiuni trebuie să dispară. (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Wikisource)
- [*Sintagma al meu se referă în (a) la ceasul locutorului, ce se găsește la reparat; în (b) sintagma ai mei se referă la părinții locutorului; în (c) Trahanache se folosește de sintagma ai noștri pentru a se referi la grupul său politic, căruia i se raliase Cațavencu, care fusese cu puțin timp înainte fruntașul opoziției.*]

Andra Vasilescu (2008) citează o serie de alte sintagme cu structură posesivă fără antecedent, destul de frecvente în limba vorbită: *al meu* = *soțul meu* (*al meu aduce toți banii din casă*), *ai mei* = *familia mea* (*ai mei au plecat la mare și eu am rămas singur acasă*), *ale mele* = *lucrurile, obiectele mele* (*le-am luat pe ale mele și am plecat*), *ale tale* = *treburile tale* (*vezi-ți de ale tale*), etc. (Vasilescu 2008: 240-241).

3.3. Concluzii

Categoria persoanei, așa cum se manifestă ea în clasa pronumelor și verbelor, este caracterizată de utilizări deictice sau anaforice. Limba română, fiind o limbă pro-drop,⁷ pronumele-subiect este deseori inclus, adică exprimat numai prin categoria persoanei verbului. Folosirile deictice privesc în marea majoritate a cazurilor primele două persoane, la singular și plural, deși și celelalte pronume pot fi folosite deictic ostensiv, dacă se referă la un obiect sau o persoană aflate la vecinătatea imediată a locutorului și sunt individualizate de acesta cu un gest.

Pronumele de persoana a treia sunt de cele mai multe ori anaforice, dar unele cercetări recente au arătat că și pronumele de persoana întâi și a doua pot fi folosite anaforic în anumite propoziții subordonate. În plus, pronumele *noi* și *voi* nu sunt pur deictice, ele sunt parțial deictice și parțial anaforice. Astfel în *Ion și cu mine, noi suntem frați buni*, pronumele *noi* se referă deictic la locutor și anaforic la Ion.

Același statut dublu (deictic și anaforic) caracterizează și posesivele de persoana întâi și a doua, mai ales în contextul ocurenței ‘pronumelor semi-independente’ *al, a, ai, ale*. Astfel în *cărțile noastre, ale mele și ale lui Ion*, posesivul *meu* este deictic, dar cele două ocurențe ale așa-zisului ‘articoului genitival posesiv’ *ale* sunt anaforice, având ca antecedent sintagma nominală *cărțile*.

În plus, pronumele personale și posesivele pot avea folosiri afective, hipocoristice, ironice, politicoase, de modestie, generale, etc., fapt care dovedește importanța cadrului de referință al comunicării pentru interpretarea lor corectă.

Bibliografie

- Benveniste, Émile (1966), *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard (culegere de articole publicate între 1939-1964).
- Bouillon, Bernard (2007), *L'Énonciation. Cours sur l'énonciation en linguistique française*, <<http://bbouillon.free.fr/univ/ling/Fichiers/enonc>>.
- Chomsky, Noam (1981), *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, Foris.
- Creissels, Denis (1995), *Éléments de syntaxe générale*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Déchaîne, Rose-Marie/ Martina Wiltschko (2002), ‘Decomposing pronouns’, in *Linguistic Inquiry* 33, 409-442.
- Gramatica Limbii Române²(2008) (“Gramatica Academiei”), Valeria Guțu Romalo (coord.), vol. 1, 2, București, Editura Academiei Române.
- Kerbrat-Orecchioni, Cathérine (²1980), *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.
- Kratzer, Angelika (1998), ‘More structural analogies between pronouns and tenses’, in Devon Strolovitch/ Aron Lawson (eds.) *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory VIII*, New York, Cornell University, 92 - 110.
- Kripke, Saul (1972), ‘Naming and Necessity’, in David Davidson/ Gilbert Harman (eds.), 253 - 355.

⁷ Termenul ‘pro-drop’ a fost propus de gramatica transformațională în varianta GB (Chomsky 1981) pentru a face diferența între limbi în care exprimarea subiectului este obligatorie, ca engleza sau franceza (limbi non pro-drop) și limbi ca italiana, spaniola, româna, în care subiectul poate fi inclus în forma verbului. Limbile pro-drop sunt, deci, caracterizate de parametrul ‘subiectului nul’.

- Levinson, Stephen (1983), *Pragmatics*, Cambridge (MA), MIT Press.
- Lyons, John (1968), *An Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Mill, John Stuart (1843), *A system of Logic*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011
- Nunberg, Geoffrey (1993), 'Indexicality and deixis', in *Linguistics and Philosophy* 16, 1 - 43.
- Partee, Barbara Hall (1989), 'Binding implicit variables in quantified contexts', in C. Wischire/ R. Graczyk / B. Music (eds.) *CLS 25. Part one. The General Session*, Chicago, University of Chicago, Chicago Linguistic Society, 342 - 365.
- Pottier, Bernard (1974), *Linguistique générale - théorie et description*, Paris, Klincksieck.
- Rădulescu Sala, Marina (2008), 'Complementul posesiv' în Guțu-Romalo (coord.), vol. 2, 463-472.
- Ricœur, Paul (1975), *La Métaphore Vive*, Paris, Le Seuil.
- Rullmann, Hotze (2004), 'First and Second Person Pronouns as Bound Variables', in *Linguistic Inquiry*, 35: 1, 159 – 168.
- Vasilescu, Andra (2008), 'Pronumele' in *Gramatica limbii române*, vol. 1, 181- 288.